

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Навчально-науковий інститут бізнес-освіти імені А. Поручника
Кафедра політичних технологій**

Освітньо-професійна програма	«Публічна політика та лідерство»
Галузь знань	05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність	052 «Політологія»

Форма здобуття освіти: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**на тему «Трансформація Сил безпеки і Сил оборони України
як військово-політичних інституцій забезпечення національної безпеки
в умовах зовнішньої агресії (2014–2025 рр.)»**

здобувача **Лебідя Андрія Миколайовича** _____
(підпис)

Науковий керівник: к.політ.н., доцент кафедри
політичних технологій **Піддубний С.А.** _____
(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)
Завідувач кафедри: д.політ.н., проф., Гапоненко В.А.**

(підпис)

Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Сили безпеки і Сили оборони України як військово-політичні інституції у системі національної безпеки.....	6
1.2. Теоретичні концепції трансформації сектору безпеки і оборони в умовах зовнішньої агресії.....	15
1.3. Методологічні підходи та методи дослідження трансформації Сил безпеки і Оборони України.....	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ (2014–2025 РР.).....	27
2.1. Нормативно-інституційні зміни у секторі безпеки і оборони України (2014–2021 рр.).....	27
2.2. Трансформація Сил безпеки і Оборони України в умовах повномасштабної агресії РФ (2022–2025 рр.).....	34
2.3 Фактори впливу на трансформацію сектору безпеки і оборони України.....	42
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ.....	51
3.1. Оцінка ефективності трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій.....	51
3.2. Напрями посилення демократичного цивільного контролю та інституційної спроможності сектору безпеки.....	53
3.3. Прогнозування подальшого розвитку Сил безпеки і Сил оборони України в умовах тривалої зовнішньої загрози	58
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТОК № 1. ГЛИБИННЕ ІНТЕРВ'Ю ДО МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ...	76

ВСТУП

Актуальність теми. Зовнішня збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у 2022 році, зумовила системні зміни у сфері забезпечення національної безпеки держави. В умовах воєнної загрози Сили безпеки та Сили оборони України зазнали глибокої трансформації, що охопила інституційний, управлінський, нормативно-правовий та функціональний рівні. Вони дедалі більше виконують не лише оборонні, а й політичні, стратегічні та координаційні функції, перетворюючись на військово-політичні інституції. Це обумовлює наукову потребу комплексного аналізу трансформації Сил безпеки і Сил оборони України саме в контексті забезпечення національної безпеки. Актуальність дослідження особливо зростає з огляду на український досвід протидії тривалій зовнішній агресії та інтеграції до євроатлантичного безпекового простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика національної безпеки, функціонування сектору безпеки і оборони та військово-політичних процесів в Україні широко представлена у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні засади національної безпеки та військово-політичної діяльності держави розкриті у працях В. Горбуліна, Г. Ситника, О. Власюка, В. Ліпкана, які досліджували інституційні та стратегічні аспекти безпекової політики. Питання реформування сектору безпеки і оборони України, демократичного цивільного контролю та адаптації до стандартів НАТО аналізуються у роботах М. Сунгуровського, О. Резнікової, А. Єрмолаєва.

Зарубіжні дослідники, зокрема Б. Бузан, К. Волтц, С. Гантінгтон, розглядали проблеми безпеки держави, цивільно-військових відносин та інституційної трансформації в умовах конфліктів і воєн. Разом із тим у наукових публікаціях переважає фрагментарний аналіз окремих складових сектору безпеки і оборони, тоді як комплексне осмислення трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій у хронологічних межах 2014–2025 років

залишається недостатньо розробленим. Саме ця обставина зумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Метою кваліфікаційної магістерської роботи є комплексний аналіз процесу трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій забезпечення національної безпеки в умовах зовнішньої агресії у 2014–2025 роках.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається вирішення таких завдань:

- проаналізувати наукові підходи до розуміння Сил безпеки і Сил оборони як військово-політичних інституцій.
- дослідити теоретичні концепції трансформації сектору безпеки і оборони в умовах зовнішньої агресії.
- обґрунтувати методологічні підходи та методи дослідження трансформації Сил безпеки і Сил оборони України.
- проаналізувати нормативно-інституційні зміни у секторі безпеки і оборони України у 2014–2021 роках.
- дослідити особливості трансформації Сил безпеки і Сил оборони України в умовах повномасштабної війни у 2022–2025 роках.
- визначити основні позитивні та негативні чинники впливу на трансформаційні процеси у секторі безпеки і оборони України.
- оцінити ефективність трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій.
- розробити обґрунтовані пропозиції та прогностні напрями подальшого розвитку сектору безпеки і оборони України.

Об'єктом дослідження є система забезпечення національної безпеки України.

Предметом дослідження є трансформація Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій у контексті зовнішньої агресії.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у кваліфікаційній магістерській роботі використано сукупність

загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, інституціональний метод застосовано для аналізу трансформації Сил безпеки і Сил оборони як політичних інституцій; системний підхід - для дослідження сектору безпеки і оборони як цілісної системи; порівняльний метод - для зіставлення стану Сил безпеки і Сил оборони на різних етапах розвитку. Аналіз нормативно-правових актів використано для дослідження законодавчого забезпечення трансформаційних процесів, а структурно-функціональний метод - для визначення змін у функціях і повноваженнях відповідних інституцій. Елементи кількісного аналізу застосовано під час опрацювання статистичних і фактологічних даних.

Теоретична та практична значущість результатів дослідження. Теоретична значущість роботи полягає в узагальненні та розвитку наукових підходів до розуміння Сил безпеки і Сил оборони як військово-політичних інституцій у системі національної безпеки. У роботі уточнено зміст ключових понять, виокремлено етапи трансформації сектору безпеки і оборони України та сформульовано авторські узагальнення щодо характеру цих процесів.

Практична значущість результатів полягає у можливості використання отриманих висновків і рекомендацій у діяльності органів державної влади, аналітичних центрів, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін з національної безпеки, політичних інститутів і державної політики.

Інформаційну базу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних науковців з проблем національної безпеки та військово-політичних процесів, нормативно-правові акти України, стратегічні документи у сфері безпеки і оборони, статистичні дані офіційних державних органів, матеріали міжнародних організацій та аналітичних центрів.

Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 75 сторінках. Список використаних джерел налічує 107 найменувань. У роботі подано ____ додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

1.1 Сили безпеки та Сили оборони як військово-політичні інституції у системі національної безпеки

У політичній науці та безпекових студіях Сили безпеки і Сили оборони тривалий час розглядалися переважно як інструменти реалізації державної влади у сфері застосування сили. Проте поступовий розвиток демократичних політичних систем, ускладнення безпекового середовища та зростання ролі інституційного управління зумовили переосмислення їхнього місця і функцій. У сучасному науковому дискурсі Сили безпеки та Сили оборони дедалі частіше трактуються як військово-політичні інституції, інтегровані у політичну систему держави та безпосередньо пов'язані з механізмами формування і реалізації політичної влади.

Перші системні уявлення про військові інституції формувалися в межах класичної теорії держави, де армія розглядалася як один із базових атрибутів суверенітету. У цьому контексті військова сила ототожнювалася з можливістю держави захищати власні кордони та підтримувати внутрішній порядок. У міжнародній науковій традиції осмислення ролі військових у політичній системі держави сформувалося у межах кількох наукових шкіл, насамперед у США, країнах Західної Європи та Скандинавії. Найбільш впливовою є англо-американська школа цивільно-військових відносин, у межах якої досліджується взаємодія військових інституцій і політичної влади, питання контролю над збройними силами та їхньої ролі у забезпеченні стабільності держави. Проте вже у XX ст., особливо після Другої світової війни, наукова думка поступово відійшла від суто інструментального бачення військових структур.

У міжнародній практиці окремої уваги заслуговує еволюція підходів до цивільно-військових відносин у країнах НАТО: від моделі «жорсткого підпорядкування» (civilian supremacy) до більш складних моделей демократичної підзвітності, де військовий професіоналізм поєднується з політичною

відповідальністю. Для політики безпеки це означає: парламент і уряд визначають цілі, ресурси та рамки, тоді як військове командування відповідає за операційне планування й виконання. У межах цієї логіки сформувався набір практик, важливих для України: комітетський контроль, окремі процедури для розвідки, регулярні стратегічні огляди, прозорі (наскільки можливо) оборонні програми і професійна підготовка цивільних менеджерів оборони. Саме тому імплементація натівських стандартів має розглядатися як інституційне запозичення управлінських практик, а не лише як переозброєння або навчання військ.

Знаковою у цьому контексті є позиція С. Гантінгтона, який підкреслював, що військові інституції є «професійною організацією, інтегрованою у політичний порядок, але водночас відокремленою від повсякденної політичної боротьби» [19]. Такий підхід дозволив розглядати армію не як зовнішній щодо політики елемент, а як структурну складову політичної системи, що функціонує за власною логікою, але у межах конституційного ладу.

Подальший розвиток цієї ідеї знаходимо у працях П. Фівера, який наголошував, що Сили оборони перебувають у постійних агентських відносинах із цивільною владою, а отже є «вбудованими у систему політичного контролю і відповідальності» [15]. У цьому сенсі військові інституції не можуть бути відокремлені від політичної системи, оскільки саме політична влада визначає рамки їхнього функціонування.

У сучасних демократичних державах інтеграція Сил безпеки і Сил оборони у політичну систему має чітке конституційне закріплення. Конституції більшості країн визначають:

- підпорядкування військових інституцій цивільній владі;
- їхню роль у захисті суверенітету та конституційного ладу;
- механізми політичного та парламентського контролю.

Так, у конституційній практиці країн НАТО Сили оборони прямо визначаються як інструмент реалізації політики національної безпеки, а не як автономна силова структура. Л. Фрідман, аналізуючи стратегічні культури західних держав, зазначає, що «військова стратегія завжди є продовженням політики, а не її

заміною» [16]. Це положення підкреслює глибоку інтеграцію військових інституцій у політичні процеси прийняття рішень. У цьому контексті Сили безпеки та Сили оборони виступають інституційними посередниками між політичною владою та сферою застосування сили. Вони беруть участь у стратегічному плануванні, формуванні безпекових доктрин, реалізації міжнародних зобов'язань держави, що виходить далеко за межі суто військових функцій.

Додатково слід підкреслити, що інтеграція Сил оборони та Сил безпеки у політичну систему демократичної держави закріплюється не лише через загальні конституційні принципи підпорядкування цивільній владі, а й через практики стратегічного планування, парламентського нагляду та бюджетної підзвітності. У публічній політиці це означає, що оборона і безпека виступають окремою політичною сферою зі своїм циклом формування рішень (policy cycle), а військові та спеціальні органи діють як виконавці й учасники реалізації державної стратегії, а не як автономні корпорації. Умовою ефективності такої моделі є баланс між секретністю та підзвітністю, коли суспільство отримує прозорість на рівні цілей, ресурсів і результатів, а операційні деталі залишаються в закритому контурі. Цей підхід відповідає стандартам демократичного цивільного контролю, що сформувалися у практиці НАТО та держав-членів ЄС.

Важливим елементом сучасного наукового розуміння є усвідомлення того, що Сили безпеки та Сили оборони є паралельними, але не тотожними інституціями. У ранніх підходах ці поняття часто ототожнювалися або розглядалися як взаємозамінні. Проте еволюція безпекового середовища зумовила необхідність чіткого розмежування їхніх функцій.

У міжнародній практиці Сили безпеки зазвичай пов'язуються з:

- внутрішньою стабільністю;
- контррозвідувальною та правоохоронною діяльністю;
- захистом конституційного ладу від внутрішніх загроз.

Натомість Сили оборони орієнтовані передусім на:

- відсіч зовнішній агресії;
- забезпечення територіальної цілісності;

- виконання оборонних і союзницьких зобов'язань держави.

Б. Бузан, аналізуючи структуру сучасної безпеки, підкреслює, що «внутрішня та зовнішня безпека є взаємопов'язаними, але інституційно розмежованими сферами» [8]. Саме це розмежування зумовлює існування двох паралельних інститутів: Сил безпеки і Сил оборони, які діють у єдиному політичному просторі, але виконують різні функціональні ролі.

Для практики публічної політики важливо, що розмежування «внутрішнього» та «зовнішнього» контурів безпеки не є абсолютним. У сучасних демократичних державах національна безпека реалізується через інтегровані політики: оборонну, безпекову, інформаційну, міграційну, демографічну, економічну. Це означає, що Сили безпеки і Сили оборони мають діяти в різних доменах, але за спільними стратегічними цілями. На рівні управління така інтеграція потребує єдиного циклу планування спроможностей, узгоджених процедур міжвідомчої взаємодії та стабільного механізму цивільного нагляду. З точки зору лідерства ключовою стає здатність політичних керівників перекладати безпекові пріоритети на зрозумілу суспільству програму дій, підтримувати легітимність сектору і забезпечувати мобілізацію ресурсів у межах правової держави.

У зв'язку з цим доцільно розглядати мобілізаційну політику як частину ширшої соціальної політики держави: підтримка сімей військових, доступ до якісних послуг у громадах, психологічна стійкість, профілактика соціальних конфліктів. Для сектору безпеки це означає необхідність інтеграції комунікаційних інструментів і роботи з довірою, щоб забезпечити суспільне прийняття складних рішень у сфері оборони та кадрового комплектування.

Це також зменшує ризики внутрішньої фрагментації та підсилює спроможність держави підтримувати довготривалу оборону без втрати легітимності. У підсумку формується більш стійкий соціальний фундамент сектору безпеки і оборони.

У вітчизняній науці перші спроби концептуального розмежування Сил безпеки і Сил оборони з'являються у 1990-х роках. У працях В. Горбуліна і

Г. Ситника акцент робився на системності національної безпеки, у межах якої військова складова розглядалася як одна з ключових, але не єдина [69]. Водночас чітке інституційне розмежування ще не було домінуючим. Особливе місце у цьому контексті посідають дослідження В. Смолянюка, який одним із перших в українській науці наголосив на необхідності розглядати Сили оборони як самостійний військово-політичний інститут, інтегрований у систему державного управління. Він зазначав, що «військова складова національної безпеки не може існувати поза політичними рішеннями і стратегічними цілями держави» [101]. Ця позиція стала важливим кроком у формуванні сучасного підходу до аналізу сектору безпеки і оборони України.

У вітчизняному дискурсі поступово сформувався поділ між «безпекою як нормою» та «безпекою як політикою». Перший підхід фокусується на правовому визначенні інститутів, другий – на тому, як ці інститути реально продукують публічні результати: захист, стійкість, довіру, мобілізацію, міжнародну кооперацію. Для магістерської за спеціальністю «Публічна політика та лідерство» важливо показати, що сектор безпеки і оборони є простором управління, де від якості лідерства, процедур і комунікації залежить не менше, ніж від чисельності чи техніки. Саме тому оцінка реформ має включати індикатори управлінської спроможності (governance capacity): координацію, відповідальність, ефективність витрат, антикорупційні запобіжники, кадрову сталість та орієнтацію на результат.

Еволюція вітчизняної наукової думки щодо сектору безпеки і оборони умовно поділяється на три хвилі. Перша (1990-ті рр.) була переважно концептуальною: формувалися базові категорії національної безпеки, окреслювалися функції держави та інституційні рамки оборони. Друга хвиля (2000-ті) характеризувалася правовою та управлінською спеціалізацією: активніше досліджувалися механізми державної політики, інституційні взаємозв'язки, моделі цивільного контролю, порівняльні підходи до реформ. Третя хвиля (після 2014 та 2022 рр.) має прикладний, policy-oriented характер: у центрі уваги - ефективність інституцій у війні, стійкість суспільства, управління ризиками, адаптація до стандартів НАТО та інтеграція громадянського сектору у модель всеохоплюючої

оборони. Такий зсув означає, що наукові результати дедалі частіше набувають форми рекомендацій для публічної політики, а не лише теоретичних узагальнень.

У сучасному політико-правовому та науковому дискурсі поняття «Сили безпеки» використовується для позначення сукупності державних інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення внутрішньої стабільності, захист конституційного ладу та нейтралізацію загроз, що мають переважно внутрішній або змішаний характер. У нормативному вимірі Сили безпеки визначаються через перелік відповідних органів, уповноважених державою здійснювати правоохоронну, контррозвідувальну, антитерористичну та іншу безпекову діяльність [82].

У наукових дослідженнях Сили безпеки розглядаються як інституційний механізм підтримання політичного порядку та легітимності державної влади. В. Ліпкан підкреслює, що Сили безпеки є «елементом системи національної безпеки, орієнтованим насамперед на захист держави від внутрішніх загроз та дестабілізаційних процесів» [71]. У цьому сенсі їхня діяльність безпосередньо пов'язана з функціонуванням політичної системи та її здатністю до самозбереження.

У межах даного дослідження Сили безпеки визначаються як військово-політичні та правоохоронні інституції держави, інтегровані у політичну систему та спрямовані на забезпечення внутрішньої безпеки, стабільності та захисту конституційного ладу.

Поняття «Сили оборони» традиційно асоціюється з військовою складовою забезпечення національної безпеки та здатністю держави протидіяти зовнішній агресії. У нормативно-правовому розумінні Сили оборони охоплюють Збройні Сили та інші військові формування, на які покладається завдання захисту суверенітету і територіальної цілісності держави [85].

У науковому дискурсі Сили оборони дедалі частіше розглядаються не лише як суто військовий інструмент, а як інституційний елемент політичної системи, тісно пов'язаний із процесами стратегічного планування та формування державної політики. С. Гантінгтон наголошував, що військові інституції є професійною

організацією, діяльність якої визначається політичними цілями держави, а не автономною логікою застосування сили [19].

В українській науковій традиції В. Смолянюк акцентує увагу на тому, що Сили оборони є «центральною елементом військової складової національної безпеки, функціонування якого неможливе поза системою політичного управління» [101]. Це дозволяє розглядати Сили оборони як військово-політичний інститут, а не лише як бойову структуру.

У межах даного дослідження Сили оборони трактуються як інтегрований військово-політичний інститут держави, призначений для захисту суверенітету, територіальної цілісності та реалізації оборонної політики в умовах зовнішніх загроз.

Поняття «сектор безпеки і оборони» виникає як відповідь на ускладнення безпекового середовища та необхідність координації різних інституцій, залучених до забезпечення безпеки держави. У сучасній науковій і практичній літературі цей термін використовується для позначення цілісної сукупності Сил безпеки, Сил оборони, органів управління та механізмів цивільного контролю.

Г. Ситник визначає сектор безпеки і оборони як систему, що об'єднує військові, правоохоронні та спеціальні органи, діяльність яких координується у межах єдиної державної політики національної безпеки [100]. Такий підхід підкреслює інституційну єдність і взаємозалежність різних складових безпеки.

У міжнародній практиці поняття сектору безпеки і оборони використовується у контексті реформування (security sector reform), що передбачає демократизацію, підвищення ефективності, прозорості та підзвітності безпекових інституцій [51].

У даному дослідженні сектор безпеки і оборони розглядається як інституційно організована частина політичної системи держави, що об'єднує Сили безпеки, Сили оборони та механізми управління і контролю з метою реалізації політики національної безпеки.

Термін «військово-політичні інституції» використовується для позначення таких структур, які поєднують військову функцію із політичним змістом та

управлінськими повноваженнями. У наукових дослідженнях цей термін застосовується для аналізу армії, Сил безпеки і Сил оборони як елементів політичної системи, що впливають на процеси прийняття рішень.

Б. Бузан зазначає, що сучасна безпека має політичний вимір, а інституції, які її забезпечують, є частиною політичного порядку держави [8]. У цьому сенсі військові структури не можуть бути відокремлені від політичної влади та суспільного контролю.

У межах даної роботи військово-політичні інституції визначаються як державні організаційні структури, що здійснюють функції застосування сили, стратегічного управління та політичної координації у сфері національної безпеки.

Уточнення понятійного апарату має практичну цінність для управління сектором безпеки. Запропоновані у роботі дефініції дозволяють чітко розподіляти відповідальність між інституціями: Сили оборони відповідають за стримування і відсіч зовнішній агресії, тоді як Сили безпеки – за внутрішню стійкість, контрдиверсійну та контррозвідувальну діяльність, захист конституційного ладу і критичної інфраструктури. Разом вони формують інтегрований інститут, у межах якого важливими стають координація, обмін інформацією, спільні процедури реагування та єдина стратегічна комунікація. Саме така інституційна рамка дозволяє ефективно відповідати на гібридні загрози, де межа між військовим і невійськовим впливом є рухомою.

Поняття «національна безпека» є базовим для аналізу державної політики та функціонування Сил безпеки і оборони. У класичних підходах національна безпека ототожнювалася із військовим захистом держави. Проте сучасні наукові концепції розширюють це поняття, включаючи політичні, економічні, соціальні та інформаційні аспекти.

В. Горбулін визначає національну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [70]. Такий підхід підкреслює системний характер безпеки та необхідність інтеграції різних інституцій у її забезпеченні.

У рамках даного дослідження національна безпека трактується як цілісний стан і процес захищеності держави та суспільства, що забезпечується політичною системою через діяльність Сил безпеки, Сил оборони та інших військово-політичних інституцій.

Після 2014 р., а особливо в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації до України, у наукових дослідженнях відбувається подальше уточнення відмінностей між силами безпеки та силами оборони, а також їхньої взаємодії. Війна актуалізувала розуміння того, що ці інституції функціонують паралельно, але в умовах кризових загроз здатні до глибокої координації та інтеграції.

Узагальнюючи наукові підходи, у межах даного дослідження Сили безпеки визначаються як сукупність державних інституцій, спрямованих на забезпечення внутрішньої стабільності, захист конституційного ладу та нейтралізацію внутрішніх загроз. Сили оборони розглядаються як військово-політичний інститут, призначений для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності від зовнішньої агресії. Обидві категорії у сукупності формують інтегрований сегмент політичної системи держави, який забезпечує реалізацію політики національної безпеки. Саме у такому значенні ці поняття використовуються у подальшому дослідженні, що допомагає сформуванню чіткого категоріального каркасу нашої роботи.

Підсумовуючи, варто відзначити, що трактування Сил безпеки і Сил оборони як військово-політичного інституту передбачає аналіз не лише формальних повноважень, а й інституційної культури: готовності діяти в межах права, здатності до міжвідомчої координації, орієнтації на результат і комунікації з суспільством. Для демократичного режиму саме легітимність і довіра стають такими ж важливими ресурсами, як і матеріальне забезпечення. Звідси випливає практичний висновок для публічної політики: реформи сектору безпеки повинні бути не лише технічними (структура, закупівлі), а й ціннісними - спрямованими на підзвітність, професіоналізм, недопущення політизації та підтримку соціального контракту між державою і громадянами в умовах війни.

1.2 Теоретичні концепції трансформації сектору безпеки і оборони в умовах зовнішньої агресії

Трансформація сектору безпеки і оборони в умовах зовнішньої агресії є однією з центральних проблем сучасних безпекових і політичних досліджень. На відміну від класичних реформ безпекового сектору, що здійснюються в умовах відносної стабільності, трансформаційні процеси, спричинені агресією, мають прискорений, комплексний і часто асиметричний характер. Це зумовлює появу нових теоретичних підходів до осмислення ролі Сил безпеки і Сил оборони у системі національної безпеки демократичних держав.

У класичних теоріях безпеки, що домінували у другій половині ХХ століття, основна увага зосереджувалася на військовій загрозі з боку іншої держави та здатності збройних сил забезпечити обороноздатність. Національна безпека у цих підходах ототожнювалася переважно з військовою силою, а сектор безпеки і оборони розглядався як сукупність інституцій, призначених для ведення міждержавної війни [4].

Поступово, під впливом глобалізаційних процесів та трансформації характеру конфліктів, у науковому дискурсі відбувається переосмислення цієї парадигми. Дослідники звертають увагу на те, що загрози національній безпеці дедалі рідше мають виключно військовий характер. З'являються концепції, у межах яких безпека трактується як багатовимірне явище, що охоплює політичний, інформаційний, соціальний, економічний і демографічний виміри [1].

У цьому контексті трансформація сектору безпеки і оборони розглядається не лише як адаптація військових структур, а як інституційна перебудова всієї системи реагування держави на широкий спектр загроз.

Однією з ключових змін у сучасному науковому підході є визнання того, що загрози національній безпеці виходять далеко за межі класичних воєнних дій. У працях західних дослідників підкреслюється, що інформаційні атаки, диверсійна діяльність, кібератаки, маніпуляції суспільною свідомістю, демографічні кризи та масові міграційні процеси здатні завдавати державі не меншої шкоди, ніж традиційна збройна агресія [45].

Так, М. Кальдор, аналізуючи феномен «нових війн», зазначає, що сучасні конфлікти поєднують військові дії з інформаційними кампаніями, економічним тиском та залученням недержавних акторів [26]. У цьому сенсі Сили безпеки та Сили оборони змушені діяти в умовах постійної невизначеності та багатовекторного тиску.

У межах досліджень гібридних загроз наголошується, що національна безпека більше не може бути забезпечена виключно зусиллями збройних сил. Вона потребує координації між військовими, правоохоронними органами, спецслужбами, органами державної влади, а також взаємодії з громадянським суспільством [18].

У контексті гібридності загроз змінюється і логіка оцінювання ефективності сектору безпеки і оборони. Якщо в класичній парадигмі ключовими були показники чисельності, озброєння і підготовки, то в сучасній - додатково оцінюються стійкість комунікацій, захищеність критичної інфраструктури, спроможність протидіяти інформаційним операціям, довіра населення і здатність держави забезпечувати безпекові послуги без порушення демократичних стандартів. Для України це означає необхідність розглядати реформи сектору безпеки як частину ширшого публічного врядування: від регуляторної політики і закупівельних процедур до управління кадрами, ветеранської політики та підтримки громад, що перебувають під впливом війни.

У демократичних державах трансформація сектору безпеки і оборони в умовах зовнішньої агресії розглядається крізь призму збереження балансу між ефективністю реагування на загрози та дотриманням демократичних принципів. У межах теорій демократичного врядування підкреслюється, що навіть в умовах війни Сили безпеки і Сили оборони залишаються підконтрольними цивільній владі та інтегрованими у політичну систему.

Дослідники реформування сектору безпеки (security sector reform) зазначають, що ключовим викликом для демократичних режимів є поєднання мобілізаційної спроможності з підзвітністю та прозорістю діяльності безпекових інституцій [51]. Це зумовлює розширення їхніх завдань, які включають не лише

оборону, а й комунікацію з суспільством, протидію дезінформації та підтримку соціальної стійкості.

Вагомий внесок у формування сучасних теоретичних підходів до трансформації сектору безпеки і оборони зробили євроатлантичні інституції, насамперед НАТО та Європейський Союз, а також держави з унікальним досвідом тривалого протистояння зовнішнім загрозам, зокрема Ізраїль. Їхній досвід став основою для переосмислення ролі Сил безпеки і Сил оборони в умовах гібридних конфліктів і широкомасштабної агресії.

У концептуальних документах НАТО поступово відбувся перехід від вузького військового розуміння безпеки до комплексного підходу, що охоплює інформаційні, кібернетичні, соціальні та політичні виміри загроз. Починаючи з кінця 2000-х рр., у стратегічних концепціях Альянсу наголошується на необхідності інтеграції збройних сил із цивільними структурами держав-членів, а також на залученні суспільства до процесів забезпечення безпеки [41].

НАТО розглядає сектор безпеки і оборони як єдину інституційну систему, де Сили оборони відповідають за стримування і колективний захист, а Сили безпеки - за протидію гібридним загрозам, дезінформації та підривній діяльності. Такий підхід знайшов відображення у доктрині «comprehensive approach», яка передбачає координацію військових, політичних і цивільних інструментів безпеки [46].

Європейський Союз у своїх теоретичних і політичних документах розвиває концепцію «широкої» або «комплексної» безпеки, що виходить за межі класичних оборонних функцій. У межах цієї концепції національна безпека розглядається як поєднання внутрішньої та зовнішньої стабільності, а сектор безпеки і оборони - як інструмент реагування на кризові явища, включно з міграційними потоками, соціально-демографічними викликами та інформаційними загрозами [14].

У теоретичних напрацюваннях ЄС підкреслюється, що Сили безпеки відіграють ключову роль у забезпеченні стійкості суспільства, тоді як Сили оборони відповідають за військову складову стримування. Водночас між цими інституціями формується тісна взаємодія, що дозволяє ефективно реагувати на гібридні зовнішні і внутрішні виклики [3].

Особливе місце у сучасних теоретичних підходах посідає ізраїльська модель безпеки, яка ґрунтується на принципі всеохопної мобілізації суспільства та глибокої інтеграції Сил оборони, Сил безпеки і цивільного сектору. Дослідники зазначають, що в Ізраїлі сектор безпеки і оборони функціонує як єдиний військово-політичний інститут, у межах якого військові, спецслужби, резервісти та цивільні структури діють у тісній координації [2].

Ізраїльський підхід демонструє, що в умовах постійної зовнішньої загрози розмежування між силами безпеки і силами оборони зберігається формально, але на практиці вони інтегруються у спільну систему реагування. Науковці підкреслюють, що саме така модель дозволяє державі ефективно протидіяти гібридним загрозам, поєднуючи військові, інформаційні та соціально-політичні інструменти [21].

Порівняльний аналіз підходів НАТО, ЄС та Ізраїлю свідчить про формування нового науково-теоретичного консенсусу щодо ролі Сил безпеки і Сил оборони. У цьому консенсусі вони розглядаються не як ізольовані структури, а як ядро військово-політичного інституту, навколо якого формується мережа державних і недержавних акторів, включно з громадянським суспільством і волонтерським рухом.

У рамках інтеграції до НАТО та ЄС трансформація сектору безпеки і оборони України поступово набуває рис «реформи під умовність» (conditionality-based reform), коли доступ до програм допомоги та спільного планування супроводжується вимогами до прозорості, антикорупційних запобіжників, інституційної підзвітності та розвитку оборонного менеджменту. Для публічної політики це означає, що реформи мають бути не одноразовими рішеннями, а циклом: постановка цілей – індикатори – моніторинг – корекція. У воєнний час така логіка особливо важлива для збереження довіри суспільства і партнерів, а також для довгострокової стійкості.

Ці підходи мають безпосереднє значення для осмислення трансформації сектору безпеки і оборони України, оскільки дозволяють розглядати український

досвід у ширшому теоретичному контексті демократичних режимів, що протистояти гібридним і широкомасштабним загрозам.

Український кейс дозволяє сформулювати прикладне узагальнення для публічної політики: ефективність сектору безпеки і оборони визначається не лише бойовими спроможностями, а й якістю управління інституціями у кризі. Саме тому у подальших розділах доцільно оцінювати трансформацію за управлінськими індикаторами: координація між органами, якість стратегічних документів, здатність до адаптації, управління ресурсами, антикорупційні запобіжники та взаємодія з громадянським суспільством. Такий підхід робить дослідження релевантним для спеціальності «Публічна політика та лідерство» і наближає його до формату *policy-paper*, де висновки підкріплюються управлінськими рекомендаціями.

У вітчизняному науковому дискурсі після 2014 р. відбувається суттєва трансформація підходів до оцінки ролі Сил безпеки і Сил оборони. Українські дослідники дедалі частіше наголошують, що війна проти України має гібридний характер і поєднує класичні воєнні дії з інформаційними, диверсійними, соціально-демографічними та міграційними викликами [107].

У цьому контексті Сили безпеки розглядаються як інституції, відповідальні не лише за внутрішню стабільність, а й за протидію інформаційним операціям, диверсіям, діяльності агентурних мереж. Водночас Сили оборони виконують завдання не лише збройного захисту, а й стратегічного стримування, координації з міжнародними партнерами та підтримки суспільної мобілізації.

Суттєвим елементом сучасного підходу є визнання ролі цивільного населення, волонтерського руху та громадського сектору як складових ширшої системи національної оборони. Науковці підкреслюють, що в умовах широкомасштабної агресії Сили безпеки та Сили оборони функціонують як ядро військово-політичного інституту, навколо якого формується мережа державних і недержавних акторів [53].

Отже, у сучасному науково-теоретичному дискурсі трансформація сектору безпеки і оборони в умовах зовнішньої агресії розглядається як процес, що виходить за межі суто військових реформ. Розширення спектру загроз зумовило

появу нових підходів до розуміння завдань і ролі Сил безпеки і Сил оборони, які нині трактуються як інтегровані військово-політичні інституції демократичної держави.

У межах даного дослідження під завданнями Сил безпеки в умовах широкомасштабної агресії розуміється комплекс заходів із забезпечення внутрішньої стабільності, протидії гібридним загрозам, інформаційним і диверсійним операціям. Завдання Сил оборони визначаються як забезпечення збройного захисту держави, стримування агресора, стратегічне планування та координація з іншими елементами політичної системи, включно з цивільним суспільством. Саме таке розуміння створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналітико-дослідницького аналізу трансформації Сил безпеки і Сил оборони України.

1.3. Методологічні підходи та методи дослідження трансформації Сил безпеки і Сил оборони України

Джерельна база дослідження трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій сформована з урахуванням динамічних зовнішніх обставин, зокрема збройної агресії Російської Федерації, що істотно вплинула як на характер самих джерел, так і на зміст зафіксованих у них підходів до забезпечення національної безпеки. Використані джерела різняться за рівнем стабільності дефініцій, часовим контекстом створення та аналітичною глибиною.

З огляду на вимоги досліджень у сфері публічної політики доцільно розрізняти джерела, що фіксують «сталу норму» (закони, укази, стратегії), та джерела, що відображають «механізми реалізації» (аналітичні звіти, огляди, бюджетні документи, комунікаційні матеріали). Перші дозволяють відтворити інституційний дизайн, другі – оцінити, як політика працює на практиці, які виникають розриви між формальними правилами і фактичною поведінкою інституцій. Саме тому у роботі поєднано правовий аналіз із інтерпретацією policy-документів, що відповідає сучасним стандартам evidence-based policy у сфері безпеки.

Першу групу джерел становлять нормативно-правові акти та стратегічні документи, які мають найвищий рівень стабільності і виконують функцію дефініційної основи дослідження. Саме в них закріплюються базові поняття, принципи та інституційні рамки функціонування Сил безпеки і Сил оборони.

До цієї групи належать, зокрема:

- Конституція України;
- Закон України «Про національну безпеку України» (2018);
- Закон України «Про оборону України»;
- Воєнна доктрина України;
- Стратегія національної безпеки України (редакції 2015, 2020, 2022 рр.).

Зовнішні обставини, зокрема перехід від гібридної до повномасштабної війни, впливають на частоту оновлення цих документів, однак не змінюють їхньої фундаментальної ролі. Саме ця група джерел забезпечує сталі дефініції понять «Сили безпеки», «Сили оборони», «сектор безпеки і оборони», що використовуються в роботі як концептуальна база.

Другу групу джерел становлять програмні статті, доповіді, звернення та публічні виступи вищого військово-політичного керівництва держави. На відміну від нормативних актів, ці джерела мають контекстний і ситуативний характер, оскільки безпосередньо реагують на зовнішні виклики та етапи війни. Прикладами таких джерел є:

- програмні виступи та статті Головнокомандувачів Збройних Сил України;
- щорічні звернення Президента України до Верховної Ради;
- доповіді керівників сектору безпеки і оборони;
- офіційні стратегічні комунікації в період активних бойових дій.

Ці джерела не формують сталих дефініцій, проте мають високу аналітичну цінність для розуміння практичних підходів, механізмів управління та трансформації завдань військово-політичних інституцій. Їхній зміст істотно залежить від зовнішніх обставин, що дозволяє простежити еволюцію ролі Сил безпеки і Сил оборони у реальному політичному процесі. У межах даного

дослідження такі джерела розглядаються не лише як публіцистичні матеріали, а як елементи політичного дискурсу, що формують суспільне сприйняття національної безпеки та визначають рамки легітимності дій безпекових інституцій [44].

Третю групу джерел становлять аналітичні звіти, дослідження та «policy papers» стратегічних дослідницьких центрів, університетів і аналітичних установ. До них належать матеріали центрів безпекових досліджень, інституцій стратегічних студій, університетських дослідницьких програм, зокрема:

- дослідження Національного інституту стратегічних досліджень;
- аналітичні матеріали RAND Corporation, Chatham House, NATO Defense College;
- університетські безпекові програми та дослідження.

Ці джерела є найбільш чутливими до зовнішніх обставин, оскільки швидко реагують на зміни безпекового середовища. Водночас вони поєднують академічну методологію з прикладним аналізом, що робить їх ключовими для дослідження механізмів діяльності військово-політичних інституцій у сучасних умовах [55].

Переважна більшість таких джерел є новими (особливо з 2022 р.), що дозволяє використовувати їх для аналізу актуального етапу трансформації сектору безпеки і оборони.

Четверту групу джерел становлять спогади, мемуари, інтерв'ю та публічні свідчення військовослужбовців, представників Сил безпеки, волонтерів і громадських активістів.

Конкретними прикладами є:

- мемуари та публічні спогади учасників бойових дій;
- інтерв'ю командирів підрозділів;
- свідчення представників волонтерського руху;
- публікації громадських ініціатив, залучених до оборони держави.

Ці джерела мають високий рівень суб'єктивності, бо формуються в прямій залежності від зовнішніх обставин, проте є незамінними для аналізу неформальних механізмів функціонування військово-політичних інституцій, взаємодії держави і громадянського суспільства, а також гібридного характеру сучасних загроз. Вони

не формують дефініцій, але розкривають реальний зміст і практику діяльності Сил безпеки і Сил оборони. У сучасній політичній науці такі матеріали розглядаються як якісні емпіричні джерела, що дозволяють дослідити реальні механізми взаємодії військових, цивільних і політичних акторів в умовах війни [27]. Їх використання є особливо важливим для аналізу гібридного характеру загроз і ролі недержавних акторів у системі національної оборони.

Окрему групу джерел становлять матеріали засобів масової комунікації, офіційні сайти державних органів, телевізійні інтерв'ю та контент цифрових платформ (зокрема відеохостингів).

Прикладами є:

- офіційні інформаційні ресурси органів сектору безпеки і оборони;
- аналітичні програми провідних телеканалів;
- публічні дискусії та інтерв'ю на цифрових платформах.

Ці джерела є найбільш динамічними і контекстно залежними, проте дозволяють дослідити публічний дискурс, у межах якого формується суспільне сприйняття ролі військово-політичних інституцій. Вони особливо важливі для аналізу інформаційної складової національної безпеки та гібридних загроз.

Методологічна основа дослідження трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій сформована з урахуванням складного та динамічного характеру предмета дослідження. В умовах зовнішньої агресії та гібридних загроз класичні методологічні підходи потребують доповнення та поєднання з якісними й міждисциплінарними методами, що дозволяють адекватно інтерпретувати сучасні безпекові процеси. Це зумовлює розгляд трансформації Сил безпеки і Сил оборони України не лише як інституційного або військово-стратегічного процесу, а як процесу формування, реалізації та трансформації публічної політики у сфері національної безпеки.

Ключовим для дослідження є публічно-політичний підхід, у межах якого Сили безпеки та Сили оборони розглядаються як суб'єкти і водночас об'єкти публічної політики. У цьому підході увага зосереджується на:

- формуванні державної політики у сфері безпеки і оборони;

- ролі політичних рішень у трансформації військово-політичних інституцій;
- взаємодії органів державної влади, сектору безпеки та суспільства.

Застосування цього підходу дозволяє аналізувати трансформацію Сил безпеки і Сил оборони як результат публічних управлінських рішень, ухвалених в умовах зовнішньої агресії та високої суспільної мобілізації.

Інституційно-політичний підхід використовується для аналізу Сил безпеки і Сил оборони як військово-політичних інституцій, інтегрованих у політичну систему демократичної держави. У межах цього підходу увага приділяється:

- формальним і неформальним правилам функціонування сектору безпеки і оборони;
- інституційним змінам, зумовленим війною;
- трансформації ролей і повноважень безпекових інституцій у системі публічного управління.

Цей підхід дозволяє поєднати аналіз правових норм із вивченням реальної практики ухвалення та реалізації рішень у сфері національної безпеки.

Системний підхід застосовується для дослідження сектору безпеки і оборони як цілісної системи, елементи якої перебувають у постійній взаємодії та реагують на зовнішні й внутрішні виклики.

Порівняльний метод використовується для зіставлення різних етапів трансформації сектору безпеки і оборони України - до 2014 р., у період гібридної агресії та в умовах повномасштабної війни. Це дозволяє виявити динаміку змін і специфіку українського кейсу.

Історико-політичний метод дає змогу простежити еволюцію наукових підходів і практик забезпечення національної безпеки у ширшому часовому контексті [60].

У межах політологічного дослідження важливе значення має підхід публічного управління та врядування, який розглядає безпекову політику як результат взаємодії державних, напівдержавних і недержавних акторів.

Застосування цього підходу дозволяє:

- проаналізувати механізми координації між силами безпеки, силами оборони, органами влади та громадянським суспільством;
- оцінити роль волонтерського руху та громадського сектору;
- виявити особливості мережевого управління у сфері національної безпеки в умовах війни.

Таким чином, сектор безпеки і оборони розглядається як поліцентрична система публічного врядування, а не як закрита ієрархічна структура.

Окреме місце у методології займає лідерський підхід, що є принципово важливим для спеціальності «Публічна політика та лідерство». У межах цього підходу аналізується роль:

- політичного лідерства у формуванні безпекових рішень;
- військового лідерства у трансформації Сил оборони;
- інституційного лідерства у кризових умовах.

Лідерський підхід дозволяє дослідити, як персональні рішення, стиль управління та комунікація лідерів впливають на ефективність трансформації військово-політичних інституцій і реалізацію політики національної безпеки.

Комплексний безпековий підхід використовується для аналізу розширеного спектру загроз, що охоплюють не лише військові, а й інформаційні, соціальні, демографічні, міграційні та гуманітарні виклики. У межах цього підходу національна безпека розглядається як багатовимірний процес, що потребує інтегрованих політичних і управлінських рішень.

Цей підхід є методологічною основою для аналізу гібридного характеру сучасних загроз та ролі Сил безпеки і Сил оборони у відповіді на них.

Для аналізу програмних документів, інтерв'ю, публічних виступів і матеріалів ЗМІ використовується контент-аналіз, що дозволяє виявити ключові наративи, домінуючі теми та зміни у трактуванні ролі Сил безпеки і оборони.

Застосування контент-аналізу у дослідженні доповнено елементами політико-управлінського: визначенням проблеми (problem definition), цільових груп, інструментів політики та очікуваних результатів. Це дозволяє не лише описувати документи і комунікації, а й оцінювати їх як частину policy-cycle:

постановка проблеми – формулювання альтернатив – вибір інструментів – реалізація – оцінювання. Для спеціальності «Публічна політика та лідерство» такий підхід є принциповим, оскільки переводить дослідження з рівня опису інституцій на рівень аналізу політики, управління і якості рішень.

Якісні методи застосовуються для інтерпретації свідчень учасників бойових дій, представників безпекового сектору та громадянського суспільства.

У межах аналітико-дослідницького розділу роботи застосовуються елементи кількісного аналізу, зокрема під час опрацювання статистичних даних щодо чисельності, фінансування та структурних змін у секторі безпеки і оборони. Це дозволяє поєднати якісний аналіз із фактологічним підтвердженням трансформаційних процесів [47].

Застосування зазначеної джерельної бази та методологічних підходів забезпечує комплексний характер дослідження та створює наукові передумови для подальшого аналітико-дослідницького аналізу. У наступному розділі ці методи будуть використані для дослідження конкретних інституційних змін у секторі безпеки і оборони України в умовах зовнішньої агресії.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ (2014–2025 РР.)

2.1. Нормативно-інституційні зміни у секторі безпеки та оборони України (2014–2021 рр.)

Період 2014–2021 рр. є критично важливим для розуміння трансформації Сил безпеки і Сил оборони України, оскільки саме в цей історичний період відбувся перехід від пострадянської моделі безпекового управління до більш інтегрованої системи, орієнтованої на стандарти демократичного цивільного контролю та сумісність із євроатлантичним середовищем. Однак на початку агресії РФ у 2014 р. сектор безпеки і оборони увійшов у кризу із «багажем» нормативних конструкцій, сформованих у 1990–2000-х рр., які задавали іншу логіку: низька пріоритетність оборони, недостатня інтеграція органів, нечітка фіксація на визначення істинного і імовірного ворога та обмежені механізми міжвідомчої координації.

У 1991–2000-х роках базовий каркас оборонної сфери формувався законами, що закріплювали інститути державної оборони у перехідних умовах. До «ядра» належали Закон України «Про оборону України» (1991) та суміжне законодавство, яке визначало загальні принципи оборони й повноваження ключових суб'єктів (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, МОУ тощо) [85]. У цій нормативній площині оборона розглядалася переважно як державно-адміністративна функція, а не як комплексна політика стримування конкретного противника.

Паралельно формувалась безпекова підсистема у вигляді спеціальних органів. Закон України «Про Службу безпеки України» (1992) закріпив мандат і компетенції СБУ, які довгий час відображали інерцію «класичної» спеціальної службової моделі з широкими повноваженнями, але без сучасної архітектури взаємодії та розмежування функцій у гібридних загрозах [94].

Для розвідки тривалий час базовим залишався Закон України «Про розвідувальні органи України» (2001), який у подальшому потребував модернізації

через зміну середовища загроз і появу нових доменів (кібер, інформаційний вплив, підривна діяльність) [92].

Загальна “парасолька” національної безпеки до 2018 р. визначалася Законом України «Про основи національної безпеки України» (2003). Цей акт задавав перелік сфер безпеки та рамки державної політики, однак у підходах початку 2000-х не містив тієї гострої конкретизації загроз, яка стала очевидною після 2014 р., і в підсумку був замінений новим профільним законом у 2018 р. [87].

Окремим маркером пострадянської інерції були доктринальні рішення ранніх 2010-х рр. Зокрема, рішення РНБО щодо нової редакції Воєнної доктрини 2012 р. (введене в дію указом Президента України В. Януковичем) відображало уявлення тодішньої влади про безпекове середовище та не було «заточене» під сценарій агресії РФ, що згодом вплинуло на якість стратегічного прогнозування й планування оборони і відсічі [88].

Інституційно-організаційний наслідок цієї нормативно-правової рамки полягав у тому, що сектор безпеки і оборони існував як сукупність відомств із власними вертикалями, але без достатньо сучасної інтеграційної моделі (єдиної логіки планування, спільного циклу формування спроможностей, узгоджених процедур оборонного менеджменту, сталого цивільного контролю та прозорих закупівель). Частина управлінських практик (особливо у сфері ресурсів і закупівель) спиралася на «старі» механізми державного оборонного замовлення. Закон України «Про державне оборонне замовлення» (1999) задавав рамки ДОЗ, які в умовах війни вимагали перезавантаження і були замінені новим законодавством уже на межі 2020–2021 рр. [78].

Недостатня ефективність реакції держави на агресію РФ у 2014 р. була зумовлена не лише кадровими чи ресурсними факторами, а й нормативно-інституційними обмеженнями, що сформувались в умовах перехідного періоду, коли розуміння власної безпеки і оборони були скоріше калькою радянської моделі бачення світу загроз. Політична еліта, яка сформувалася в умовах «багатовекторності» і лавірування між стратегічними й тактичними міжнародними партнерами, не могла чітко сформулювати принципи та задачі національної

стратегії оборони і розвитку власних безпекових і збройних сил. Держава відверто не розглядала збройні сили як повноцінний військово-політичний інститут, який мав би ефективно забезпечити стійкість і захист всієї політичної конструкції незалежної України.

Важливою складовою інституційної неготовності 2014 р. було також слабе вбудовування розвідувально-аналітичних продуктів у процес ухвалення політичних рішень. У термінах публічної політики це виглядало як розрив між «виробництвом інформації» та «використанням доказів» (evidence-based policy). Відсутність сталих процедур оцінювання загроз, сценарного планування і управління ризиками обмежувала можливості держави діяти на випередження. Саме тому подальші зміни 2015–2021 рр. доцільно трактувати не лише як оновлення нормативної бази, а як поступове формування управлінської спроможності – від оборонного планування й оборонних закупівель до системи стратегічних комунікацій та координації між відомствами.

По-перше, значна частина законодавчих і доктринальних підходів до 2014 р. будувалася навколо невизначеності щодо джерела основної воєнної загрози та припущення про відсутність масштабної міждержавної війни. Це знижувало готовність до швидкого переходу системи у режим воєнного управління і ускладнювало вироблення «жорстких» рішень щодо стримування.

По-друге, відсутність розвиненої інтеграційної моделі сектору безпеки і оборони приводила до того, що органи діяли в умовах обмеженої міжвідомчої синхронізації: різні цикли планування, власні інформаційні контури, нерівномірні спроможності. Фактично, норма визначала інститути, але не забезпечувала достатньо сучасних процедур їхньої взаємодії.

По-третє, «старі» правила ресурсного забезпечення і закупівель не були оптимальними для воєнного часу. Пізніше уряд був змушений деталізувати механізми ціноутворення та неконкурентних процедур оборонних закупівель (наприклад, відповідною постановою КМУ 2016 р.), що прямо вказує на те, що попередня модель потребувала доопрацювання під реалії війни [80].

Починаючи з 2014 р., держава перейшла до фазової адаптації сектору безпеки і оборони в умовах початку і розгортання гібридної агресії проти власного існування. Важливим інституційним кроком стало відновлення/оновлення нормативного забезпечення окремих компонентів Сил безпеки. Зокрема, Закон України «Про Національну гвардію України» (2014) відобразив потребу в інструменті, який поєднує функції внутрішньої безпеки й участі у відсічі агресії [83]. Це було показовим і з точки зору військово-політичного інституту: на практиці держава посилювала «міст» між безпековою та оборонною підсистемами.

Суттєвим чинником змін 2014–2021 рр. стала інституційна «переорієнтація» держави з логіки позаблоковості та обмеженого силового інструменту до логіки оборонної стійкості й міжнародної кооперації. Практично це проявилось у посиленні стратегічних документів, у створенні нових організаційних форм (територіальна оборона, національний спротив), у реформуванні закупівель та в поступовому запровадженні оборонного планування за спроможностями. У термінах публічної політики це є зміною моделі: від фрагментарних рішень до комплексної державної політики, де кожна інституція має визначені ролі, відповідальність і ресурс.

Окремим блоком управлінських завдань у 2022–2025 рр. стала інституціоналізація міжнародної підтримки як частини державної політики національної безпеки. На практиці це означає не лише отримання допомоги, а й побудову процедур: визначення пріоритетів, підготовка обґрунтованих запитів, узгодження технічних стандартів, навчання персоналу, логістика, облік і контроль використання ресурсів. З позицій публічної політики йдеться про формування «керованої взаємозалежності» з партнерами, де довіра підтримується через прозорість правил, якість інституцій та результативність. У цьому контексті інтеграція до НАТО і ЄС слугує не лише геополітичною метою, а й інструментом інституційного розвитку: стандарти планування за спроможностями, демократичний цивільний контроль, антикорупційні запобіжники, управління оборонними закупівлями і кадрова професіоналізація. Для України критично важливо утримувати цю траєкторію навіть у воєнний час, оскільки саме вона

зменшує залежність від персональних рішень і робить оборонну політику більш стійкою до політичних циклів. У практичному вимірі це потребує чіткої ролі КМУ як координатора програм і ресурсів, ролі Президента як суб'єкта стратегічного лідерства та зовнішньої безпекової політики, а також ролі Верховної Ради як інституту легітимації, контролю і нормативного супроводу реформ.

У стратегічному вимірі ключовим стало нормативне закріплення нової оцінки загроз та курсу на реформування. У Стратегії національної безпеки України 2015 р. на рівні державної політики зафіксовано пріоритет реформ сектору безпеки і оборони та орієнтацію на євроатлантичні підходи [106].

У розвиток стратегічного блоку була оновлена й доктринальна основа: рішення РНБО щодо нової редакції Воєнної доктрини України введене в дію указом Президента 2015 р. [89]. Це стало переходом від «допорогових» уявлень до доктрини, яка враховує реальність збройної агресії та потребу нарощування оборонних спроможностей.

Наступний 2016 р. став рубіжним у спробах систематизації дезорганізованих заходів оборонної реформи. Рішення РНБО «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» та указ Президента, яким його введено в дію, закріпили цілі оборонної реформи, узгодження з доктринальними документами та конкретні орієнтири трансформації оборонного менеджменту [90]. Сам факт появи такого документу - індикатор переходу від кризових рішень до програмно-цільового управління спроможностями.

Управлінське значення Стратегічного оборонного бюлетеня полягало в тому, що він задав «мову реформ» - цілі, завдання, індикатори, відповідальних виконавців та очікувані результати. У термінах публічної політики це перехід від декларативних рішень до програмного управління, коли реформа розглядається як набір взаємопов'язаних політик: кадрової, ресурсної, закупівельної, освітньої, міжнародної. Саме на цьому етапі поступово формується практика співвіднесення інституційних змін з міжнародними стандартами (інтероперабельність, оборонне планування, демократичний контроль), що стало важливим для подальшого переходу на західні моделі управління.

Поступова імплементація НАТО-стандартів у сфері управління (С2), логістики, планування операцій та підготовки кадрів підсилює не лише військову сумісність, а й якість управління як таку. Для публічної політики важливо, що стандарти НАТО переносять акцент із персоналізованого управління на процедурну й інституційну дисципліну: прозорі ролі, розподіл відповідальності, планування за спроможностями, управління ризиками. Це є одним із механізмів «інституційного захисту» від політичних циклів і підвищує сталість реформ, що особливо важливо для України в умовах тривалої загрози.

Кульмінацією нормативно-інституційного перезавантаження став Закон України «Про національну безпеку України» (2018). Він на рівні права визначив склад сектору безпеки і оборони, розмежував Сили безпеки і Сили оборони та, що принципово важливо для нашого дослідження, включив до сектору також громадян і громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [82]. Це стало формальною підставою для трактування Сил безпеки і Сил оборони як ядра військово-політичного інституту, що функціонує у взаємодії з цивільним та громадським компонентом у єдиній політичній системі на основі демократичного управління. Закон 2018 р. також замінив попередню «парасольку» 2003 р., що означало не косметичне, а концептуальне оновлення безпекового мислення та нормативної мови.

Додатковим практичним наслідком цієї еволюції стало поступове «розкриття» сектору безпеки і оборони для інструментів публічного управління: запровадження програмно-цільового підходу, розвиток стратегічних комунікацій, посилення ролі аналітичних центрів і експертного середовища у формуванні порядку денного. У площині лідерства це означало перехід від персоналізованих, ситуативних рішень до інституційної логіки, коли відповідальність розподіляється між органами влади, а політичні рішення підкріплюються доказами, оцінюванням ризиків і вимірюваними індикаторами. Саме така модель є найбільш сумісною із практиками НАТО та ЄС, де «належне врядування» (good governance) розглядається як складова безпекової стійкості.

У період зміни влади у 2019–2021 рр. до повномасштабного вторгнення Росії відбувалося поглиблення правового оформлення окремих можливостей сектору.

По-перше, у 2020 р. ухвалено Закон України «Про розвідку», який замінив попередні рамки 2001 року та відобразив потребу модернізації розвідувального контуру в умовах гібридних загроз [91]. З точки зору інституційної трансформації, це означало оновлення правил організації й взаємодії розвідувальних органів у єдиній системі безпеки.

По-друге, у 2020 р. прийнято Закон України «Про оборонні закупівлі», який замінив режим державного оборонного замовлення (1999) з 01.01.2021 р. [84]. Це був ключовий крок до впорядкування оборонного ресурсу, зменшення архаїчності закупівельних процедур та підвищення керованості ресурсного контуру оборони.

По-третє, змінювалась бюджетна логіка: після 2014 р. Україна системно збільшувала частку оборонних видатків у ВВП, що відображено в міжнародних статистичних рядах (SIPRI/World Bank) [62]. У поєднанні з національними бюджетними даними це демонструє, що нормативні зміни супроводжувалися реальним перерозподілом ресурсів на користь оборони і безпеки [73].

Разом із тим, зростання ресурсного контуру само по собі не гарантує інституційної ефективності. У публічній політиці ключовим є співвіднесення ресурсів із результатами, тобто бюджетування за цілями та оцінка політик. Для сектору безпеки це означає потребу у прозорих (у межах допустимої секретності) механізмах планування і контролю, включаючи запобігання корупційним ризикам, контроль за закупівлями та управління життєвим циклом озброєнь. Саме тому подальші зміни 2020–2021 рр. щодо оборонних закупівель слід розглядати як елемент підвищення керованості, а не лише як юридичну модернізацію.

Отже, у 2014–2021 рр. трансформація сектору безпеки і оборони України відбулася у фарватері адаптивного переходу під впливом зовнішніх обставин:

1. Від пострадянської нормативної рамки 1991–2013 рр., що продукувала фрагментарність і слабку інтеграцію.
2. Через адаптаційні рішення 2014–2015 рр. (легітимація нової оцінки загроз, перші організаційні зміни).

3. До системних реформ 2016–2018 рр. (СОБ-2016; «каркас» закону 2018 р.).
4. І далі – до функціонального доопрацювання 2019–2021 рр. (розвідка, закупівлі, ресурси).

Цей період створив правові та інституційні передумови для опору, але водночас зберіг низку «вузьких місць», які повністю проявилися після 2022 р. З управлінської перспективи період 2014–2021 рр. можна розглядати як фазу інституційного «навчання», коли держава поступово розвивала спроможність формувати і впроваджувати політику безпеки: створювала нормативні рамки, налагоджувала координацію, відновлювала ресурси, формувала механізми взаємодії з партнерами. Водночас незавершеність реформ (зокрема в частині оборонного менеджменту, антикорупційних запобіжників, кадрової політики і процедур цивільного контролю) означала, що з початком повномасштабної війни система була змушена компенсувати прогалини форсованими рішеннями. Це підкреслює важливість інституційної сталості як цілі публічної політики у сфері національної безпеки.

2.2. Трансформація Сил безпеки і Сил оборони України в умовах повномасштабної агресії РФ (2022–2025 рр.)

Станом на початок російської агресії 2014 р. Україна формально мала розгалужену, інституційно оформлену систему Сил безпеки і Сил оборони, вбудовану в конституційну модель публічної влади через інститут Верховного Головнокомандувача та координаційні механізми у сфері національної безпеки й оборони. Водночас саме ця зовнішня «повнота» структури поєднувалася з пострадянською інерцією управління, надмірною урегульованістю, неузгодженістю повноважень і конкуренцією між компонентами, що в критичний момент зменшило спроможність держави до швидкої та злагодженої реакції [23].

Вертикаль ухвалення та реалізації рішень у сфері безпеки й оборони в Україні (у пострадянській парадигмі, що інерційно зберігалася до 2014 р. і частково - у 2014–2021 рр.) виглядала так:

- Президент України як Верховний Головнокомандувач – політико-стратегічний центр, який вводить у дію рішення координаційних органів та задає рамки безпекової політики.
- РНБО як ключовий координаційний майданчик: її рішення вводяться в дію указами Президента і є обов'язковими для органів виконавчої влади [93].
- Кабінет Міністрів України – центр реалізації державної політики та ресурсного забезпечення (бюджетні пріоритети, програми, закупівлі, організаційне забезпечення).
- Сили оборони (ядро): Збройні Сили України (Міністерство оборони + Генеральний штаб як центральний орган військового управління та планування оборони) [95].
- Сили безпеки (ядро): СБУ як спеціальний правоохоронний орган державної безпеки, підпорядкований Президенту та підконтрольний Верховній Раді (за базовою нормою профільного закону) [94].
- Розвідувальна складова: інституції зовнішньої/військової розвідки з прямим або функціональним «виходом» на найвищий рівень державної влади (зокрема зовнішня розвідка як інструмент державної політики) [81].

Формально ця система є достатньо «повною» для держави, що має захищати суверенітет: вона містить і військовий компонент, і контррозвідувальний /контрдиверсійний блок, і стратегічну координацію. Проблема, однак, полягала в тому, що інституційна повнота не дорівнювала управлінській ефективності.

Дослідники реформ сектору оборони звертали увагу, що до 2014 р. Збройні Сили України тривалий час зберігали риси застарілої організації та дислокації (інерція радянських оперативних уявлень, структура базування, проблеми бойової готовності, корупційні практики), що підривало спроможність швидко реагувати на новий тип загрози. Показово, що аналітики прямо вказували на «obsolete structure» та низьку готовність як на фактор неефективності реагування.

До цього додалися управлінські та політичні чинники:

- конкуренція інституцій і «відомчий егоїзм»: у реальному управлінні часто домінували логіки відомств, а не єдина логіка національної оборони, що ускладнювало інтегроване планування та спільні операції;
- зарегульованість і процедурна інерція: навіть за наявності формальних повноважень, швидкість перетворення інформації на рішення була низькою — система була «пристосована до миру», а не до кризи;
- недофінансування/непріоритетність оборони у державній політиці до 2014 р., що проявлялося не лише у цифрах, а й у якості підготовки, оснащенні, мотивації та кадровій спроможності.

Як результат, на старті агресії держава зіткнулася з парадоксом: інституцій багато, але вони працюють не як єдиний механізм, а як сукупність структур із різними внутрішніми інтересами та культурами управління.

Символічним маркером «мирної інерції» стала політика щодо комплектування війська: наприкінці 2012–2013 рр. Україна декларувала відмову від призову на користь контрактної моделі. Це рішення було публічно оформлене на рівні політичних заяв та актів, а вже у 2014 р., після початку війни на Донбасі, призов і часткова мобілізація були відновлені [63]. Така непослідовність в кадровій політиці відображала не стільки стратегічний дизайн, скільки вразливість державної політики безпеки до політичних циклів і помилкових оцінок загроз.

Фінансово-економічний контекст також був несприятливим: економічна криза 2014–2015 рр. призвела до різкого падіння реального ВВП і загострення бюджетних обмежень, що зменшувало простір для швидкого нарощування оборонних спроможностей [32]. Уже у 2014 р. держава вимушено змінювала бюджетні пріоритети на користь війни: наприклад, за даними бюджетного моніторингу, у II кварталі 2014 р. видатки на оборону зросли приблизно на 45% р/р (до 4,6 млрд грн за квартал), що показує «наздоганяючий» характер фінансування — під тиском війни, а не як результат довготривалого стратегічного планування [7].

Важливим фоновим чинником була й безпекова ідентичність держави: у 2010 р. законодавчо закріплювався позаблоковий (non-aligned) статус України як базова рамка зовнішньої політики безпеки [79]. Уже в грудні 2014 р. Верховна Рада

офіційно відмовилася від цієї моделі, визнавши її неефективною в умовах російської агресії [22]. У 2014 р. ця зміна стала політичною відповіддю на реальність війни, але на старті агресії позаблокова інерція (разом з економічними проблемами і недовірою до державних інститутів) підсилювала обережність політичного керівництва щодо «жорстких» рішень.

Отже, пострадянська модель управління силовим сектором істотно вплинула на ефективність реагування у 2014 р. Застарілі нормативні підходи визначали структуру і повноваження інституцій у спосіб, який був орієнтований на умовний «мирний час» та не передбачав сценаріїв широкомасштабної міждержавної агресії. Відсутність інтегрованого оборонного планування, конкуренція між відомствами, хронічне недофінансування та кадрова нестабільність, зокрема пов'язана зі скасуванням призову напередодні війни, істотно знизили спроможність Сил оборони і Сил безпеки до негайної відповіді.

Додатковими чинниками стали глибока економічна криза, низький рівень суспільної довіри до державних інститутів, позаблоковий статус України та активні диверсійно-гібридні заходи з боку Російської Федерації. У сукупності це призвело до ситуації, за якої військові та розвідувальні структури, попри наявність формальних повноважень, були значною мірою відсторонені від процесу політичного ухвалення рішень, а політичне керівництво не наважувалося повною мірою використати силовий інструмент оборони.

Саме ці структурні обмеження та інституційні дисфункції стали вихідною точкою для подальшої, значно глибшої трансформації сектору безпеки і оборони, яка розгорнулася після 24 лютого 2022 р. в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації.

Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. спричинило якісно новий етап трансформації сектору безпеки і оборони України: від реформаторсько-адаптаційної логіки 2014–2021 рр. – до режиму всеохоплюючої оборони, мобілізаційного управління та швидких інституційних змін під тиском екзистенційної загрози. Цей етап відрізняється (1) правовим режимом воєнного стану як “надбудовою” над усіма публічними політиками; (2) розширенням функцій

Сил безпеки і Сил оборони у відповідь на гібридність загроз; (3) прискореною інтеграцією державних і недержавних акторів (громадяни, волонтери, громадський сектор) у єдину архітектуру спротиву.

Після 24 лютого 2022 р. трансформація сектору безпеки і оборони набула мережевого характеру: поряд із вертикаллю командування виникла горизонтальна взаємодія між підрозділами, громадами, бізнесом і волонтерськими структурами. Це змінило й вимоги до управління: пріоритетом стала швидкість інновацій, гнучкість логістики, цифровізація управління і здатність працювати з суспільною довірою. Водночас такий мережевий формат потребує інституційного «обрамлення» – правил, стандартів взаємодії, контролю якості, запобігання зловживанням. Саме тут зростає роль КМУ як координатора ресурсів і програм, а також роль парламенту як інституту легітимації й контролю політики.

Для моделі публічного врядування період 2022–2025 рр. продемонстрував важливість «керованої адаптації»: поєднання швидкості ухвалення рішень із збереженням підзвітності. У практичному вимірі це проявляється у посиленні міжвідомчої координації, формуванні стійких каналів взаємодії з партнерами, а також у переході до більшої інституційної зрілості Сил безпеки і Сил оборони через стандартизацію процедур, розгортання навчальних програм та розвиток стратегічних комунікацій. У довгостроковій перспективі цей досвід має бути конвертований у сталі політики післявоєнного періоду – щоб уникнути «відкату» до фрагментарних практик.

Запровадження воєнного стану в Україні відбулося 24.02.2022 р. на підставі Указу Президента № 64/2022, який визначив момент переходу державного управління у спеціальний правовий режим із пріоритетом оборони та безпеки. Фундаментально важливо, що воєнний стан в Україні не є «політичним гаслом», а процедурно закріпленим механізмом, який вводиться президентським указом і підлягає затвердженню парламентом у визначені строки [77].

Саме правовий режим воєнного стану задав нову інституційну реальність для Сил безпеки й оборони:

- перерозподіл управлінських пріоритетів на користь оборонних завдань;

- прискорення управлінського циклу (рішення — виконання — корекція) за умов високої невизначеності;
- посилення ролі координаційних центрів і спеціальних процедур взаємодії між складовими сектору.

У термінах публічної політики це означало перехід від «звичайного» policy cycle до режиму кризового врядування, де швидкість і узгодженість рішень часто стають критичнішими за інерційні процедури.

У 2022–2025 рр. відбулося концептуальне розширення розуміння національної безпеки: війна остаточно закріпила, що загрози є комплексними та гібридними, а отже, «військова» і «невійськова» безпека не можуть існувати окремо.

У рамках підходу «воєнна безпека – всеохоплююча оборона», який нормативно закріплено у Стратегії воєнної безпеки України, акцент робиться на здатності держави й суспільства протистояти агресії не лише на фронті, а й у суміжних сферах діяльності (інформаційній, кібернетичній, економічній, соціальній) [76].

Практично це означало:

- зростання значення контррозвідувальних і протидиверсійних функцій Сил безпеки;
- інституційне посилення комунікаційної та інформаційної складової (боротьба з дезінформацією, легітимація політики оборони, підтримка суспільної стійкості);
- розширення ролі Сил оборони у взаємодії з цивільними суб'єктами (територіальна оборона, національний спротив, взаємодія з громадами).

Однією з ключових інституційних новацій періоду повномасштабної війни стало практичне «розгортання» правової рамки національного спротиву, яка формально була закріплена ще до 2022 року, але набула реального змісту саме в умовах широкомасштабної агресії. Закон України «Про основи національного спротиву» визначає організаційні засади спротиву та розподіляє завдання між суб'єктами сектору безпеки і оборони, створюючи правову базу для широкого

залучення населення.⁴ Важливо, що закон має актуальні редакції й у 2025 році, що свідчить про його “живий” характер та адаптацію до воєнної практики [86].

З управлінської точки зору «національний спротив» виконує роль інституційного мосту:

- між силами оборони та громадами;
- між централізованим військовим управлінням і мережевими практиками самоорганізації;
- між формальними державними структурами та волонтерськими/громадськими ініціативами.

Це прямо підтримує нашу рамку про Сили безпеки і Сили оборони як військово-політичний інститут: ядро (державні силові інституції) взаємодіє з периферією (громадяни, волонтери, громадський сектор) через правові та організаційні механізми спротиву.

Для повномасштабної війни типова проблема – не лише «мати сили», а й забезпечити керованість взаємодії між багатьма складовими сектору оборони, правоохоронними органами, органами влади та суспільством. Показовим прикладом інституціоналізації такої взаємодії є нормативні накази та регламенти, що встановлюють процедури комунікації та взаємодії Збройних Сил з іншими компонентами Сил оборони й представниками медіа під час воєнного стану. Наявність змін до таких документів у 2022, 2023, 2024 і 2025 рр. демонструє безперервне “налаштування” правил взаємодії на основі досвіду війни [75].

З точки зору публічної політики та лідерства це важливо, бо:

- процедури взаємодії є інструментом керованості;
- комунікація - частина безпекової політики, а не «додаток до війни»;
- гнучкість регламентів підсилює адаптивність інституцій.

Повномасштабна агресія радикально змінила ресурсну модель держави: сектор безпеки й оборони став ключовим бюджетним пріоритетом. За даними Міністерства фінансів України, у держбюджеті 2025 р. витрати на безпеку й оборону збільшено до 2,23 трлн грн, а також підкреслено високий макропоказник - частку ВВП, що спрямовується на безпеку й оборону [32]. Це є показником

інституційної трансформації не лише на рівні законів, а й на рівні реального ресурсного вибору держави.

Крім національного ресурсу, на 2022–2025 рр. припадає посилення міжнародної допомоги, яка стала важливим елементом спроможностей України, зокрема через програми ЄС щодо підтримки бюджету та військових потреб (що часто супроводжується вимогами до прозорості й інституційної якості врядування). Це підкріплює тезу про те, що трансформація сектору безпеки і оборони в умовах війни залежить не лише від «внутрішніх» норм, а й від зовнішніх інституційних факторів.

Таким чином, у 2022–2025 рр. трансформація Сил безпеки і Сил оборони України відбулася в межах нової, кризово-мобілізаційної парадигми та під впливом гібридності загроз. У межах даного дослідження це означає:

- Сили оборони України – ядро реалізації всеохоплюючої оборони (збройний захист, стримування, координація компонентів оборони), яке функціонує в режимі воєнного стану та потребує інтеграції з іншими суб'єктами;
- Сили безпеки – ядро внутрішньої стійкості та протидії гібридним загрозам (контрдиверсійні, контррозвідувальні, інформаційно-безпекові функції), що підсилює спроможність держави вести війну як комплексний процес;
- обидві групи виступають як військово-політичний інститут демократичної держави, оскільки: (а) діють у межах політичного управління та правового режиму; (б) взаємодіють із громадянами, волонтерським і громадським сектором через механізми національного спротиву; (в) адаптуються до гібридного характеру загроз і потреб суспільної стійкості.

Це створює логічну основу для підрозділу 2.3, у якому доцільно систематизувати фактори впливу на трансформацію сектору безпеки і оборони України (внутрішні/зовнішні; інституційні/ресурсні; безпекові/соціальні).

2.3. Фактори впливу на трансформацію сектору безпеки і оборони України (2014–2025 рр.)

Трансформація сектору безпеки і оборони України у 2014–2025 рр. була зумовлена не лише нормативно-правовими рішеннями чи організаційними реформами, а насамперед комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів, які формували контекст, у межах якого діяли Сили безпеки та Сили оборони. Ці фактори визначали як інституційну архітектуру сектору, так і реальний зміст його функціонування, зумовлюючи зміну ролі військового інструменту у системі публічної влади та національної безпеки.

Важливо підкреслити, що у різні періоди – 2014–2021 та 2022–2025 – одні й ті самі фактори мали різну інтенсивність і різні наслідки, що дозволяє простежити еволюцію від фрагментарної пострадянської моделі до інтегрованого військово-політичного інституту всеохоплюючої оборони.

Одним із ключових внутрішніх факторів трансформації стала правова та управлінська рамка, у якій держава вела війну після 2014 р. Вибір формату Антитерористичної операції (АТО) мав далекосяжні наслідки для розподілу ролей між силами безпеки і силами оборони. Формально АТО передбачала домінування правоохоронно-безпекової логіки, де головним координатором виступала Служба безпеки України, а Збройні Сили виконували допоміжну функцію [66].

Такий підхід був обумовлений політичними міркуваннями – небажанням юридично визнати стан війни та страхом міжнародної ескалації. Водночас з інституційної точки зору він штучно обмежував роль військових у стратегічному плануванні, що не відповідало реальному характеру міждержавного конфлікту.

Перехід до формату Операції об'єднаних сил (ООС) у 2018 р. частково зняв ці обмеження, передавши оперативне управління військовому командуванню [103]. Проте навіть формат ООС залишався компромісним, адже держава й надалі уникала повноцінної мобілізаційної моделі та збереження режиму «обмеженої війни».

Внутрішнім фактором, що системно стримував трансформацію, була фрагментація управління сектором безпеки і оборони. До 2014 р. силові інституції

України функціонували переважно за логікою відомчої автономії, з власними вертикалями управління, інформаційними контурами та політичними зв'язками.

Це призводило до:

- конкуренції за ресурси і вплив;
- дублювання функцій (насамперед у сфері контррозвідки та протидії диверсіям);
- низького рівня координації між військовими, спецслужбами і правоохоронними органами [99].

У 2014–2015 рр. така фрагментація істотно знижувала швидкість ухвалення рішень і здатність до комплексного реагування. Лише поступове посилення ролі РНБО та формування інтегрованих підходів до планування оборони дозволили частково зменшити ці дисфункції.

Події 2014 р. відбувалися на тлі глибокої суспільної поляризації, зумовленої Революцією Гідності, анексією Криму та інформаційною кампанією РФ. Частина суспільства не сприймала війну як загальнонаціональну загрозу, що знижувало підтримку силового інструменту держави [28].

Додатковим фактором стала деморалізація Збройних Сил України, яка була наслідком тривалого недофінансування, кадрових скорочень і політики відмови від строкового призову напередодні війни [54]. Це суттєво обмежувало оперативну спроможність армії у 2014 р. та спонукало державу діяти в режимі кризової мобілізації.

Російська агресія з самого початку мала гібридний характер, поєднуючи військові дії з масованими інформаційними, психологічними та диверсійними операціями. Це змусило Україну переглянути традиційне розмежування між «внутрішньою» і «зовнішньою» безпекою [17].

У відповідь Сили безпеки поступово отримували нові функції, пов'язані з:

- протидією інформаційним операціям;
- виявленню агентурних мереж;
- забезпеченням внутрішньої стійкості в умовах війни.

Окремим внутрішнім фактором, що істотно вплинув на інституційно-організаційні зміни Сил безпеки і Сил оборони України, стала зміна політичного керівництва держави у 2019 р. Перехід влади супроводжувався не лише кадровими ротаціями, а й переглядом пріоритетів публічної політики у сфері національної безпеки, що безпосередньо позначилося на темпах і змісті трансформаційних процесів.

Нова політична команда, яка прийшла до влади у 2019 р., декларувала курс на деескалацію конфлікту, відновлення переговорного процесу та досягнення миру дипломатичними засобами. У безпековій політиці це призвело до зміщення фокусу з воєнно-оборонної логіки на політико-дипломатичну, що тимчасово знизило пріоритетність розвитку Сил оборони як ключового інструменту стримування агресії [68].

З інституційної точки зору це означало:

- послаблення ролі воєнного компонента у стратегічному дискурсі;
- зниження публічної ваги військового експертного середовища;
- орієнтацію на управлінські рішення короткострокового характеру, а не на довготривале нарощування оборонних спроможностей.

Зміна влади супроводжувалася масштабними кадровими перестановками у секторі безпеки і оборони, зокрема у вищому військово-політичному керівництві та безпекових інституціях. Частина управлінських рішень мала політичний, а не професійно-інституційний характер, що негативно впливало на спадковість реформ та інституційну пам'ять [105].

Дослідники безпекової політики відзначають, що у 2019–2020 рр.:

- було знижено стабільність управлінських команд;
- сповільнено реалізацію раніше ухвалених стратегічних документів;
- виникали суперечності між політичним керівництвом і військовим командуванням щодо оцінки рівня загроз [97].

У результаті сектор безпеки і оборони певний час функціонував у режимі адаптації до нових політичних сигналів, що зменшувало інституційну цілісність системи.

Важливим проявом зміни політичних пріоритетів стало переформатування бюджетної політики. У 2019–2020 рр. спостерігалось відносне зменшення темпів зростання оборонних видатків та перерозподіл ресурсів на користь соціально-економічних програм [74]. Хоча формально фінансування сектору безпеки і оборони зберігалось на значному рівні, реальні можливості для модернізації, переоснащення та інституційного розвитку були обмежені.

Це мало такі наслідки:

- відтермінування частини програм переозброєння;
- зниження інтенсивності оборонного планування;
- уповільнення інтеграції стандартів НАТО у практику управління обороною.

У ширшій перспективі зміна влади у 2019 р. не призвела до демонтажу інституцій сектору безпеки і оборони, однак створила паузу в їх системній трансформації. Безпековий сектор знову опинився у ситуації, коли політичні цикли істотно впливали на інституційну логіку розвитку, що є характерною рисою перехідних демократій.

Парадоксально, але саме цей період відносного «стратегічного затишшя» зробив більш очевидними структурні вразливості системи, які у повному обсязі проявилися після 24 лютого 2022 р. Повномасштабна агресія РФ змусила державу повернутися до логіки жорсткого оборонного пріоритету, але вже на новому інституційному рівні.

Таким чином, зміна політичної влади у 2019 р. виступає важливим внутрішнім фактором трансформації сектору безпеки і оборони України, оскільки вона:

- продемонструвала залежність безпекової політики від політичних циклів;
- тимчасово знизила інституційну інерцію оборонних реформ;
- створила передумови для різкого, форсованого переформатування системи після 2022 р.

Після 2022 р. ці функції стали не допоміжними, а системно утворюючими для всієї моделі безпеки і оборони.

Унікальним внутрішнім фактором трансформації стала активізація громадянського суспільства і волонтерського руху, які з 2014 р. фактично компенсували інституційну слабкість держави. Волонтери брали участь у забезпеченні війська, логістиці, комунікації та формуванні суспільної підтримки оборони [25].

З інституційної точки зору це змусило державу:

- визнати громадян як суб'єктів безпеки;
- інтегрувати волонтерські практики у формальні механізми національного спротиву;
- переосмислити Сили безпеки і Сили оборони як відкритий військово-політичний інститут, а не закриту корпоративну систему.

Зовнішнім фактором, що істотно вплинув на трансформацію, стала обмежена і запізніла реакція міжнародної спільноти на агресію РФ у 2014 р.. Анексія Криму і війна на Донбасі не призвели до негайного й ефективного стримування Росії, що створило прецедент фактичної безкарності [29].

Це змусило Україну адаптуватися до війни в умовах обмеженої зовнішньої підтримки і формувало обережність у внутрішніх інституційних змінах.

Мінські домовленості 2014–2015 рр. істотно вплинули на безпекову політику України, обмежуючи можливість активного застосування силового інструменту. З точки зору інституційного розвитку, вони консервували частину конфлікту та відкладали повноцінне переосмислення війни як екзистенційної загрози [30].

У 2014–2021 рр. підтримка України з боку західних союзників була поступовою і обережною, що проявлялося у відмові від надання сучасних систем озброєння та жорстких гарантій безпеки [37]. Це стримувало темпи інституційних змін і змушувало Україну діяти в межах обмежених ресурсів.

Після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. зовнішній контекст радикально змінився. Україна отримала безпрецедентну міжнародну підтримку, яка

супроводжувалася вимогами до ефективності, прозорості та демократичного цивільного контролю. Це стало потужним каталізатором інституційних змін і прискорило трансформацію сектору безпеки і оборони у напрямі стандартів демократичних режимів [12].

Після 24 лютого 2022 року одним із визначальних внутрішніх факторів трансформації сектору безпеки і оборони стала безпрецедентна самоорганізація населення. На відміну від 2014 р., коли держава значною мірою реагувала постфактум, у 2022–2023 рр. суспільство виявило високий рівень готовності до колективної дії: масовий добровільний вступ до Сил оборони, розвиток територіальної оборони, волонтерські мережі, локальні ініціативи безпеки.

Ця самоорганізація набула інституційного виміру, оскільки держава була змушена:

- легалізувати і впорядкувати практики громадської участі в обороні;
- включити населення до системи національного спротиву;
- змінити уявлення про «межі» військово-політичного інституту.

Таким чином, Сили безпеки і Сили оборони після 2022 р. функціонують не ізольовано, а як ядро ширшої системи суспільної стійкості, що є характерною рисою демократичних режимів у стані екзистенційної війни.

Одночасно з мобілізаційним піднесенням війна оголила структурні демографічні обмеження України. Значні втрати, тривала мобілізація, масова зовнішня міграція цивільного населення (передусім жінок і дітей), а також внутрішні переміщення створили нові рамки для оборонного планування.

Після 2022 р. демографічний фактор перестає бути «фоновим» і стає безпосереднім обмежувачем інституційних рішень:

- змінюються підходи до ротацій, резервів і тривалості служби;
- зростає роль технологій, автоматизації та дистанційних засобів ведення війни;
- Сили безпеки й оборони дедалі більше орієнтуються не на чисельність, а на якість, спеціалізацію і збереження людського ресурсу.

Таким чином, демографічна вичерпаність стає фактором, що прямо стимулює технологічну і організаційну трансформацію війська.

Після 2022 року відбувається якісний зсув у використанні нових військових і безпекових технологій. Якщо у 2014–2021 рр. технологічні інновації часто мали фрагментарний або волонтерський характер, то у 2022–2025 рр. вони стають частиною інституційної логіки Сил оборони і Сил безпеки.

Враховуючи реалії війни і посилення динаміки до оновлення методів ведення війни, слід зазначити, що на сьогоднішній день найбільш актуальними стають такі напрямки:

- безпілотні системи;
- цифрові платформи управління;
- розвідку з відкритих джерел (OSINT);
- мережеві моделі командування і координації;
- інтеграцію цивільних IT-ініціатив у військову сферу.

Цей процес змінює сам характер військово-політичного інституту: він стає менш ієрархічним, більш гнучким і технологічно залежним, що знову ж таки зменшує значення суто кількісних показників. Перехід до технологічно насиченої моделі оборони створює нові управлінські вимоги: стандарти кібербезпеки, управління даними, сертифікацію і взаємосумісність систем, захист каналів зв'язку, а також регулювання співпраці з приватним сектором. Технологічні інновації, що значною мірою були ініційовані волонтерськими та бізнес-структурами, потребують інституційного вбудовування: процедур закупівель, тестування, масштабування і навчання персоналу. У довгостроковій перспективі це формує новий профіль спроможностей – «цифрове військо», де ключовими ресурсами стають не лише зброя і люди, а й дані, програмні платформи та управління знаннями.

Після початкової хвилі широкої підтримки України у 2022–2023 рр. важливим зовнішнім фактором трансформації стала зміна політичної ситуації у країнах-союзниках. Зміни урядів, виборчі цикли, внутрішні соціально-економічні виклики призвели до:

- зростання обережності у підтримці України;
- звуження політичного простору для радикальних рішень;
- посилення дискусій щодо «втоми від війни».

Це безпосередньо впливало на можливості Сил безпеки і Сил оборони України, змушувало їх планувати розвиток в умовах непередбачуваності зовнішньої підтримки, а не її гарантованості.

Водночас принципово новим явищем стала поява формату Контактна група з питань оборони України (так званий «Рамштайн»). Цей формат не лише забезпечував координацію військової допомоги, а й фактично виконував функцію зовнішнього інституційного середовища для розбудови нового українського війська.

Постійні консультації, зустрічі, обговорення і протоколи відбувається імплементація необхідних для виживання українського війська заходи:

- формувалися стандарти сумісності;
- узгоджувалися типи озброєнь і навчання;
- здійснювався перехід від радянської до західної системи військових спроможностей [67].

Фактично, формат «Рамштайн» став каталізатором структурної трансформації Сил оборони України, впливаючи не лише на технічне оснащення, а й на організаційну культуру, планування та управління.

Ініціативи країн Заходу у сфері навчання, підготовки кадрів, оборонного менеджменту та логістики поступово формували нову модель українського війська, орієнтовану на:

- професіоналізацію;
- інтеграцію сучасних технологій;
- цивільний контроль і прозорість;
- міжвідомчу координацію.

Водночас залежність від зовнішніх рішень підкреслювала обмеженість суверенного простору України у сфері оборонної політики, що зумовлювало

необхідність балансу між адаптацією до стандартів союзників і збереженням власної стратегічної автономії.

Отже, у період 2022–2025 рр. внутрішні та зовнішні фактори трансформації набули якісно нового характеру. Самоорганізація суспільства, демографічні обмеження і технологічні зміни поєдналися з динамікою міжнародної підтримки та політичними циклами союзників. У результаті Сили безпеки і Сили оборони України еволюціонують у складний, відкритий військово-політичний інститут, функціонування якого залежить не лише від державних рішень, а й від суспільної стійкості та міжнародного середовища.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИЛ БЕЗПЕКИ І СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

3.1. Оцінка ефективності трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій

Оцінка ефективності трансформації Сил безпеки і Сил оборони України у 2014–2025 рр. потребує комплексного підходу, оскільки йдеться не лише про результати військових дій, а й про зміну інституційної ролі цих структур у системі публічної влади, національної безпеки та суспільних відносин [66]. У межах даного дослідження ефективність трансформації розглядається крізь призму відповідності інституційних змін цілям національної безпеки, принципам демократичного врядування та здатності держави протистояти тривалій зовнішній агресії [102].

Для всебічної оцінки ефективності трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій доцільно застосувати систему взаємопов'язаних критеріїв, що використовуються у сучасних дослідженнях сектору безпеки демократичних держав [98]:

- Інституційна спроможність – здатність Сил безпеки і Сил оборони виконувати покладені на них функції в умовах воєнного стану, гібридних загроз і ресурсних обмежень.
- Інтегрованість у систему публічної влади – рівень координації з політичним керівництвом, органами виконавчої влади та механізмами стратегічного управління.
- Адаптивність до змін безпекового середовища – швидкість і якість реагування на нові типи загроз (інформаційні, кібернетичні, демографічні, технологічні).
- Легітимність і суспільна довіра – підтримка діяльності Сил безпеки і Сил оборони з боку населення, що є ключовою умовою стійкості демократичної держави у війні [28].

– Відповідність демократичним стандартам – дотримання принципів цивільного контролю, підзвітності та верховенства права [39].

Застосування зазначених критеріїв дозволяє відійти від суто військової оцінки та розглядати трансформацію Сил безпеки і Сил оборони як політико-інституційний процес.

Аналіз трансформаційних процесів у 2014–2025 рр. дає підстави виокремити низку позитивних результатів.

По-перше, суттєво зросла інституційна спроможність Сил оборони. У порівнянні з 2014 роком, Збройні Сили України у 2022–2025 рр. демонструють значно вищий рівень організованості, оперативної сумісності та здатності вести тривалі бойові дії, що визнається як вітчизняними, так і міжнародними аналітичними центрами [72].

По-друге, відбулося функціональне зближення Сил безпеки і Сил оборони, які дедалі більше діють як єдиний військово-політичний інститут. Контррозвідувальні, інформаційні, оборонні та мобілізаційні завдання реалізуються в межах спільної логіки всеохоплюючої оборони, що відповідає сучасним підходам до національної безпеки [17].

По-третє, істотно зросла суспільна легітимність Сил безпеки і Сил оборони. Після 2022 р. рівень довіри до Збройних Сил України та пов'язаних безпекових інституцій досяг історично високих показників, що створює потужну соціальну основу для тривалої мобілізації та спротиву агресії [34].

Водночас оцінка ефективності трансформації не може бути однозначно позитивною. Попри значні досягнення, процес реформування залишається незавершеним і супроводжується низкою структурних проблем.

По-перше, інституційна спроможність Сил безпеки і Сил оборони значною мірою залежить від зовнішніх ресурсів, передусім міжнародної військової та фінансової допомоги. Така залежність знижує рівень стратегічної автономії держави та ускладнює довгострокове планування [12].

По-друге, демографічні та соціальні чинники дедалі більше обмежують потенціал мобілізації. Масштабні втрати, міграція населення та вичерпання

людського ресурсу змушують переосмислювати традиційні підходи до комплектування і використання особового складу [57].

По-третє, у системі управління зберігаються ознаки надмірної централізації та бюрократизації, що стримує впровадження гнучких, мережових моделей командування і швидкого ухвалення рішень, необхідних в умовах високої динаміки війни [30].

Загалом трансформація Сил безпеки і Сил оборони України у 2014–2025 рр. засвідчує поступовий перехід від реактивної моделі безпеки, характерної для початкового етапу агресії, до проактивної моделі, орієнтованої на довгострокове стримування загроз, розвиток інституційної стійкості та інтеграцію безпекової політики у загальну систему публічного управління [68].

У цьому контексті Сили безпеки та Сили оборони дедалі більше виступають не лише як інструмент воєнної відповіді, а як ключовий елемент публічної політики і лідерства, що поєднує військові, соціальні, науково-технологічні та управлінські виміри [49].

Отже, ефективність трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій у 2014–2025 рр. може бути оцінена як висока з точки зору здатності держави вижити та чинити опір у війні, але обмежена структурними демографічними, ресурсними та інституційними чинниками довготривалого характеру. Усвідомлення цих досягнень і обмежень створює підґрунтя для формування практичних рекомендацій щодо подальшого вдосконалення демократичного цивільного контролю та інституційної спроможності сектору безпеки, що є предметом наступного підрозділу.

3.2. Напрями посилення демократичного цивільного контролю та інституційної спроможності сектору безпеки

Посилення демократичного цивільного контролю та інституційної спроможності сектору безпеки і оборони України в умовах повномасштабної агресії РФ набуває якісно нового змісту. У сучасних умовах йдеться не лише про класичні механізми підзвітності, а про здатність закритих безпекових інституцій залишатися

ефективними, легітимними та інтегрованими у систему публічної політики демократичної держави [66].

Досвід демократичних держав свідчить, що ефективний цивільний контроль над силами безпеки і оборони не суперечить секретності, а навпаки — підвищує інституційну стійкість. У країнах НАТО (США, Велика Британія, Німеччина, Ізраїль) контроль здійснюється через поєднання:

- стратегічного політичного керівництва;
- парламентського нагляду спеціалізованих комітетів;
- внутрішніх механізмів професійної відповідальності [6].

Ключовим є принцип: цивільний контроль спрямований на політику, ресурси і відповідність закону, а не на оперативні дії. Саме така модель поступово формується і в Україні, особливо після 2022 року.

Після 2014 року, а особливо з початком повномасштабної війни, Служба безпеки України, контррозвідальні та розвідальні органи зазнали глибокої інституційної трансформації. Йдеться не про окремі операції, а про зміну організаційної культури, управлінських підходів і ролі у системі національної безпеки [39].

До ключових досягнень цього періоду належать:

- посилення внутрішньої організованості та вертикалі управління;
- чіткіше розмежування контррозвідальних, аналітичних і координаційних функцій;
- зростання ролі стратегічної аналітики та міжвідомчої взаємодії⁴.

Важливо, що навіть залишаючись закритими інституціями, ці органи поступово підвищили рівень інституційної прозорості, зокрема через:

- публічні звіти у дозволених межах;
- комунікацію з парламентськими структурами;
- участь у міжнародних консультаціях і спільних форматах співпраці [5].

У науковому та експертному середовищі результати діяльності СБУ, військової контррозвідки та розвідки України після 2022 р. розглядаються як

індикатор зростання інституційної спроможності держави у боротьбі за суверенітет і свобод [35]. Йдеться про системне:

- протидіяння диверсійно-розвідувальній діяльності противника;
- захист критичної інфраструктури;
- нейтралізацію внутрішніх загроз національній безпеці.

З наукової точки зору важливо підкреслити, що ці результати стали можливими не лише завдяки професіоналізму спецслужб, а й через налагоджену взаємодію з військовими структурами, органами влади та суспільством.

Суттєвим показником інституційного прогресу стало зростання ролі представників ключових безпекових органів України на міжнародних платформах. Після 2022 р. керівники та представники сектору безпеки і оборони регулярно беруть участь у:

- міжнародних переговорах;
- координаційних форматах безпекової допомоги;
- експертних і політичних дискусіях щодо європейської та глобальної безпеки [11].

Це означає перехід від статусу об'єкта міжнародної безпекової політики до суб'єкта, здатного формувати порядок денний та аргументувати власні потреби і стратегії.

Окремим напрямом посилення інституційної спроможності стало поєднання зусиль державних інституцій, суспільства та волонтерського руху. Після 2022 року взаємодія між військовими, спецслужбами і громадянським суспільством набула системного характеру, що дозволило:

- швидше впроваджувати інновації;
- підвищити гнучкість логістики та забезпечення;
- посилити морально-психологічну стійкість оборони [24].

З точки зору публічної політики це означає формування моделі всеохоплюючої оборони, у якій держава координує, а суспільство активно співдіє.

Важливим елементом подальшої трансформації стало поступове впровадження стандартів НАТО у систему управління силами оборони. Йдеться не лише про технічну сумісність, а про:

- зміну принципів командування;
- підвищення автономії командирів;
- перехід до більш гнучких організаційних структур [40].

У цьому контексті формування корпусної системи управління розглядається як стратегічний крок, спрямований на підвищення керованості, оперативної спроможності та відповідності сучасним моделям ведення війни в демократичних державах [40].

Одним із ключових напрямів посилення демократичного цивільного контролю та інституційної спроможності сектору безпеки і оборони є системна протидія корупції та зловживанням, особливо в умовах воєнного стану. У сфері оборони корупційні ризики мають не лише економічний, а й безпосередній безпековий вимір, оскільки вони впливають на боєздатність, довіру суспільства та міжнародну підтримку [46].

З 2022 р. держава була змушена переглянути підходи до антикорупційної політики у секторі безпеки, поєднуючи підвищену секретність з розширенням внутрішніх і зовнішніх механізмів контролю. Йдеться про:

- посилення внутрішніх служб безпеки та визначення відповідності політикам;
- розширення повноважень антикорупційних органів у частині перевірки оборонних закупівель;
- запровадження процедур аудиту, адаптованих до умов війни [61].

Важливо, що боротьба з корупцією в секторі безпеки дедалі більше розглядається не як каральний інструмент, а як елемент підвищення інституційної довіри – як усередині держави, так і з боку міжнародних партнерів [9].

Значний вплив на трансформацію Сил безпеки і Сил оборони як військово-політичного інституту має фактор особистостей, насамперед керівників політичного і військового рівнів. У кризових умовах війни інституції часто

функціонують через конкретних лідерів, що може як прискорювати реформи, так і створювати ризики персоналізації влади [43].

Позитивним індикатором інституційного розвитку є ситуації, коли:

- лідерство сприяє підвищенню прозорості та підзвітності;
- прийняття рішень спирається на експертні та аналітичні підходи;
- персональний авторитет використовується для зміцнення інституцій, а не для їх підміни.

Водночас негативним показником розвитку сектору безпеки виступають випадки, коли персональні рішення або конфлікти підривають довіру до інституцій, створюють управлінську нестабільність або ускладнюють цивільний контроль [5]. Саме тому сучасні підходи до безпекової політики акцентують увагу не лише на харизматичному лідерстві, а й на інституційному закріпленні процедур і повноважень.

Ще одним важливим напрямом посилення інституційної спроможності є кадрова політика, зокрема питання ротації, професіоналізації та мотивації особового складу. Умови тривалої війни виявили обмеженість підходів, заснованих виключно на примусовій мобілізації, та актуалізували потребу у комплексних мотиваційних механізмах [59].

Після 2022 р. держава поступово переходить до:

- більш системної ротації особового складу;
- розвитку підготовки та перепідготовки кадрів;
- запровадження нематеріальних стимулів (визнання, кар'єрні можливості, освітні програми).

З точки зору публічної політики, мотивація до служби дедалі більше розглядається як поєднання обов'язку і соціального контракту між державою та громадянином, що відповідає стандартам демократичних країн у стані війни [48].

Особливого значення у контексті трансформації сектору безпеки і оборони набуває політика підтримки ветеранів, яка є показником відповідальності держави перед тими, хто безпосередньо реалізує її безпекову політику. Після 2022 р.

чисельність ветеранів стрімко зростає, що перетворює ветеранську політику на окремий напрям публічного врядування [33].

Підтримка ветеранів включає:

- соціальну адаптацію та реінтеграцію;
- медичну і психологічну допомогу;
- доступ до освіти, працевлаштування та участі у публічному житті.

Інституційно ефективна ветеранська політика сприяє:

- збереженню мотивації до служби;
- підвищенню довіри до Сил безпеки і оборони;
- формуванню сталого зв'язку між військом і суспільством [65].

Таким чином, посилення демократичного цивільного контролю та інституційної спроможності сектору безпеки і оборони України після 2022 р. включає не лише формальні механізми управління, а й антикорупційну політику, якість лідерства, кадрову стабільність, мотивацію та підтримку ветеранів. У сукупності ці напрями формують цілісний військово-політичний інститут, здатний діяти ефективно в умовах тривалої зовнішньої загрози та залишатися легітимним у демократичному суспільстві.

3.3. Прогнозування подальшого розвитку Сил безпеки і Сил оборони України в умовах тривалої зовнішньої загрози

Подальший розвиток Сил безпеки і Сил оборони України в умовах тривалої зовнішньої загрози визначатиметься не лише динамікою бойових дій, а насамперед якістю публічної політики, інституційною спроможністю держави та здатністю інтегруватися у євроатлантичний і європейський безпековий простір. У цьому сенсі прогнозування не зводиться до передбачення результатів війни, а є інструментом стратегічного управління невизначеністю, що активно використовується у країнах НАТО та ЄС [56].

Як зазначає В. Горбулін, ключовою помилкою багатьох держав у стані війни є спроба мислити короткими часовими горизонтами, тоді як реальна безпека формується через довгострокові інституційні рішення, навіть у складних кризових умовах [67]. Саме тому у цьому підрозділі прогнозування поєднується з

рекомендаціями, спрямованими на підвищення спроможності Сил безпеки і Сил оборони як військово-політичних інституцій.

У роботі застосовується сценарний метод, рекомендований НАТО та Європейською службою зовнішніх дій для стратегічного планування в умовах гібридних загроз [42]. Він дозволяє:

- враховувати нелінійний характер розвитку подій;
- інтегрувати політичні, соціальні, економічні й військові чинники;
- поєднувати прогнозування з формуванням політичних рішень.

Використані сценарії не є взаємовиключними моделями майбутнього, а радше ідеальними типами, між якими можливі проміжні варіанти.

Ключовим внутрішнім чинником залишається стабільність та якість політичного лідерства. Як підкреслює О. Резнікова, ефективна безпекова політика можлива лише за умов стратегічної узгодженості між президентом України, Кабінетом Міністрів та Верховною Радою [96].

Президент України й надалі відіграватиме центральну роль у формуванні стратегічного курсу оборони, міжнародних безпекових альянсів і мобілізаційної політики. Кабінет Міністрів України виступає ключовим інституційним актором у питаннях ресурсного забезпечення, оборонних закупівель, реформування ОПК та реалізації стандартів НАТО. Верховна Рада України забезпечує легітимність безпекових рішень, парламентський контроль і нормативне закріплення реформ.

Рекомендація, яку підтримують експерти OECD і НІСД, полягає у зменшенні ситуативної політизації сектору безпеки та переході до середньо- і довгострокового оборонного планування, незалежного від електоральних циклів [50].

Соціальна єдність і довіра до Сил безпеки залишатимуться критично важливими. Водночас демографічна вичерпаність, міграція та зростання кількості ветеранів формують структурні обмеження, які не можна ігнорувати. Комісії ЄС з питань України неодноразово наголошували, що ефективна ветеранська політика, ротація кадрів і довгострокова реабілітація є не соціальним додатком, а складовою оборонної спроможності [13].

Рекомендовано:

- інтегрувати ветеранську політику у систему національної безпеки;
- розширювати програми освіти і перекваліфікації;
- розглядати людський ресурс як стратегічний, а не відновлюваний автоматично.

Фінансова спроможність держави й надалі залежатиме від поєднання внутрішніх доходів і зовнішньої підтримки. Звіти Світового банку і SIPRI вказують, що тривала війна потребує жорсткої пріоритизації оборонних витрат і збільшення прозорості [58].

Рекомендації:

- інституційне закріплення оборонного планування на 5–7 років;
- інтеграція оборонного бюджету з програмами відновлення;
- зменшення ручного управління ресурсами.

Подальший розвиток Сил безпеки і оборони України значною мірою залежатиме від стабільності міжнародної підтримки, яка, за оцінками IISS, стає дедалі більш умовною і політично чутливою [20].

Зміни влади у країнах-партнерах можуть:

- розширювати можливості України;
- або, навпаки, звужувати доступ до ресурсів і технологій.

Це вимагає від України переходу від моделі «отримувача допомоги» до моделі співвиробника безпеки.

Станом на 2024–2025 рр. в рамках подальшої інтеграції стандартів НАТО до реалій військ в умовах війни Україна:

- імплементувала значну частину стандартів НАТО у сфері командування, управління, планування і навчання;
- перейшла до корпусної системи управління;
- досягла високого рівня оперативної сумісності.

Водночас залишаються невирішеними:

- повна інтеграція демократичного цивільного контролю за стандартами НАТО;
- стабільність кадрової політики;

- інституційна реформа спецслужб у мирно-правовому вимірі [38].

Рекомендація НАТО – зберігати темп реформ навіть у воєнний час, що є складним, але необхідним завданням.

Європейська інтеграція України дедалі більше набуває безпекового виміру. Звіти Європейської комісії вказують, що адаптація до стандартів ЄС у сфері верховенства права, боротьби з корупцією і управління є передумовою довгострокової оборонної спроможності [10].

Сценарій адаптивної трансформації

У цьому сценарії Україна:

- завершує ключові інституційні реформи;
- інтегрується у безпекові механізми НАТО і ЄС;
- формує професійні, технологічно оснащені Сили оборони.

Цей сценарій підтримується прогнозами Горбуліна, Смолянюка та аналітиків НАТО як найбільш бажаний, але інституційно складний [104].

Сценарій інерційної стабілізації

Україна зберігає досягнуті позиції, але:

- темпи реформ знижуються;
- залежність від зовнішньої допомоги зростає;
- стратегічна автономія залишається обмеженою.

Сценарій ризикової деградації (розширений)

Поєднання внутрішньої політичної турбулентності і скорочення зовнішньої підтримки може призвести до:

- фрагментації управління;
- падіння довіри;
- ослаблення військово-політичного інституту.

Незалежно від розвитку подій, для України залишаються актуальними такі виклики:

1. Демографічний спад і людський ресурс.
2. Баланс між секретністю і прозорістю.
3. Політизація сектору безпеки.

4. Залежність від міжнародної підтримки.
5. Післявоєнна реінтеграція ветеранів і військових структур.

Як зазначає В. Горбулін, головний виклик полягає не у самій війні, а у здатності держави вийти з неї інституційно сильнішою [68].

Отже, прогнозування подальшого розвитку Сил безпеки і Сил оборони України засвідчує, що вирішальним чинником є не лише військовий результат, а якість публічної політики, лідерства та інституційних рішень. Інтеграція у НАТО і ЄС, за умови збереження демократичного цивільного контролю, виступає не зовнішньою метою, а механізмом довгострокового посилення національної безпеки.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження трансформації Сил безпеки і Сил оборони України як військово-політичних інституцій забезпечення національної безпеки в умовах зовнішньої агресії у 2014–2025 рр. Дослідження виконано в відповідно до специфіки спеціальності «Публічна політика та лідерство», що передбачало розгляд сектору безпеки і оборони не лише як сукупності органів, а як сфери публічного врядування, де ключовими є політичне рішення, інституційна спроможність, координація, підзвітність, суспільна легітимність та лідерство.

Управлінсько-політичний висновок із проведеного аналізу полягає в тому, що безпекова політика України у 2022–2025 рр. поступово перетворилася на політику суспільної стійкості: поєднання оборони, економіки, соціальної підтримки, інформаційної безпеки, ветеранської політики та міжнародної інтеграції. Тому подальша трансформація сектору безпеки і оборони потребує не лише військових рішень, а й системної роботи зі спроможністю держави як організації: якості регуляторної політики, кадровий менеджмент, антикорупційні інструменти, стандарти звітності, орієнтація на результат і підготовка лідерів у публічному секторі.

Уточнено понятійно-категоріальний апарат дослідження та доведено, що Сили безпеки і Сили оборони в умовах війни функціонують як інтегрований військово-політичний інститут, а не як ізольовані силові структури. Це проявляється через: (а) конституційно визначену включеність у систему публічної влади; (б) участь у формуванні та реалізації стратегічних рішень; (в) мережеву взаємодію з інститутами держави, місцевого самоврядування, громадянського суспільства та міжнародними партнерами. Визначено, що розмежування Сил безпеки і Сил оборони є функціонально необхідним, але у війні вони діють у режимі взаємодоповнення, особливо за умов гібридних загроз.

Показано еволюцію наукових підходів до сектору безпеки і оборони: від класичних концепцій, що зосереджувалися на військовій загрозі та міждержавній

війні, - до сучасного комплексного розуміння безпеки, яке включає інформаційні, диверсійні, кібернетичні, соціально-демографічні та міграційні чинники. Доведено, що український досвід після 2014 року і особливо після 2022 року посилив визнання безпеки як багатовимірного явища, де інституції оборони й безпеки повинні діяти одночасно у військовому, інформаційному та суспільно-політичному вимірах.

Встановлено, що нормативно-інституційна трансформація 2014–2021 рр. мала характер переходу від пострадянської фрагментарної моделі до більш системної архітектури сектору безпеки і оборони, проте її обмеження проявилися в повномасштабній війні. Пострадянська нормативна база, інерційні управлінські практики, “відомчий егоїзм”, зарегульованість і хронічне недофінансування до 2014 р. стали чинниками слабкої реакції держави на початковому етапі агресії. Натомість ухвалення нових стратегій, законів та управлінських рішень у 2014–2021 рр. створило основу для поступової інтеграції сектору, формування сучасного оборонного менеджменту та орієнтації на стандарти НАТО.

Доведено, що 2022–2025 рр. стали фазою форсованої трансформації (“державотворення війною”), коли інституційні зміни пришвидшилися через воєнний стан, мобілізаційну модель управління та різке розширення спектру загроз. Сили безпеки отримали підсилену роль у контрдиверсійній, контррозвідальній та інформаційно-безпековій площині; Сили оборони - у переході до всеохоплюючої оборони, розгортанні національного спротиву, інтеграції технологічних інновацій і зміні системи управління. Показано, що після 2022 року критичним ресурсом стала не лише техніка, а суспільна єдність, самоорганізація та мережеві механізми підтримки оборони.

Систематизовано внутрішні та зовнішні чинники трансформації, визначивши, що внутрішні фактори (формат війни АТО/ООС, суспільна поляризація та мобілізація, кадрова політика і ротації, роль волонтерського руху, технологічні зрушення, демографічна вичерпаність, зміна влади у 2019 р.) і зовнішні фактори (реакція світу на агресію у 2014 р., Мінські домовленості як чинник стримування, непослідовність підтримки союзників до 2022 р., подальша

умовність допомоги, політичні цикли в країнах-партнерах, формат «Рамштайн» і програми НАТО/ЄС) по-різному впливали на інституційну спроможність України. Доведено, що успішність трансформації залежить від здатності держави керувати цими факторами засобами публічної політики.

Оцінено ефективність трансформації як високої з позицій здатності держави до оборони та виживання в умовах екзистенційної загрози, але обмеженої структурними ризиками: демографічними втратами, ресурсною залежністю від зовнішньої допомоги, ризиками бюрократизації та політизації сектору безпеки. Показано, що ефективність у майбутньому визначатиметься інституційною якістю врядування, прозорістю, кадровою стабільністю та здатністю інтегруватися у стандарти НАТО й ЄС.

Сценарне прогнозування засвідчило, що найбільш імовірним є інерційно-обмежений сценарій із збереженням ключових здобутків, але ризиком уповільнення реформ. Водночас реалізація адаптивно-стійкого сценарію можлива за умови стратегічної узгодженості Президента, КМУ та ВР, посилення демократичного цивільного контролю, управління людським ресурсом і продовження інтеграції у НАТО та ЄС. Ризиковий сценарій пов'язаний із політичною турбулентністю, скороченням підтримки партнерів, демографічними обмеженнями та ерозією довіри.

На основі отриманих результатів запропоновано комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення інституційної спроможності сектору безпеки і оборони та посилення демократичного врядування в умовах тривалої загрози:

1. Посилити стратегічну узгодженість «вертикалі публічної влади» у сфері безпеки (Президент – КМУ – ВР). Рекомендовано запровадити стабільний механізм координації безпекової політики на середньостроковий горизонт (3–5 років) із фіксацією пріоритетів, відповідальних інституцій і індикаторів виконання. Президенту доцільно концентруватися на стратегічному лідерстві та міжнародній безпековій політиці, КМУ — на ресурсному й управлінському забезпеченні реформ, ВР — на законодавчому супроводі та парламентському контролі.

2. Інституціоналізувати систему демократичного цивільного контролю над силами безпеки і оборони у форматі “контроль політики і ресурсів – без втручання в операції”. Посилення ролі парламентських комітетів, запровадження спеціальних процедур аудиту оборонних програм у воєнний час, підвищення прозорості оборонних закупівель у допустимих межах секретності, а також розвиток внутрішнього моніторингу і антикорупційних механізмів.

3. Сформувати довготривалу кадрову та мотиваційну політику для сектору оборони і безпеки. Рекомендовано перейти від домінування “екстреної мобілізації” до моделі людського ресурсу як стратегічного капіталу: впровадити прогнозовані ротації, розширити соціальні й освітні стимули, удосконалити систему підготовки управлінців і командирів, розвивати професійний цивільний корпус оборонних менеджерів у системі публічного управління.

4. Інтегрувати ветеранську політику у безпекову стратегію держави. Ветеранська підтримка має бути розглянута як фактор обороноздатності: реабілітація, працевлаштування, освіта, психосоціальна підтримка, соціальна адаптація і запобігання маргіналізації ветеранів. Рекомендовано забезпечити міжвідомчу координацію ветеранської політики (КМУ, Мінвет, МОУ, МВС, місцеві громади) і впровадити стандартизовані послуги на рівні територіальних громад.

5. Прискорити імплементацію стандартів НАТО й ЄС у сфері оборонного менеджменту та врядування. Рекомендовано визначити “ядро” стандартів, які мають бути впроваджені пріоритетно: планування спроможностей, управління оборонними ресурсами, прозорість закупівель, інтеграція C4ISR, інтероперабельність, кадрові стандарти підготовки. У вимірі ЄС — посилення верховенства права, антикорупційної політики, інституційної прозорості, що прямо впливає на довіру партнерів і стабільність підтримки.

6. Розвивати технологічну складову оборони як відповідь на демографічні обмеження. З огляду на вичерпаність людського ресурсу рекомендовано системно підтримувати розвиток безпілотних систем, цифрових платформ управління, OSINT, кібероборони, інтеграцію цивільних інновацій у військові потреби. Це

вимагає координації з боку КМУ (інноваційна політика, ОПК) та стратегічного спрямування з боку Президента і РНБО.

7. Інституціоналізувати взаємодію держави з громадянським суспільством і волонтерським сектором. Рекомендовано перевести критично важливі практики волонтерської підтримки у стійкі механізми співпраці: консультативні ради, партнерські програми, стандарти взаємодії, прозорі канали комунікації. Це дозволить зберегти гнучкість, але мінімізувати ризики неформальності та залежності від “людського фактору”.

Загалом встановлено, що трансформація Сил безпеки і Сил оборони України у 2014–2025 рр. є прикладом глибокої інституційної еволюції під тиском зовнішньої агресії, де ключову роль відіграли публічна політика, лідерство та суспільна стійкість. Подальший успіх трансформації залежатиме від здатності держави: підтримувати стратегічну узгодженість інститутів влади; забезпечувати демократичний цивільний контроль і прозорість у допустимих межах; управляти людським ресурсом і ветеранською політикою; прискорювати інтеграцію в НАТО та ЄС; адаптувати оборону до технологічної та демографічної реальності.

Враховуючи довготривалість загрози, зазначені рекомендації мають розглядатися як основа для послідовної державної політики, що підсилює сектор безпеки і оборони України як військово-політичний інститут демократичної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baldwin D. The Concept of Security // Review of International Studies. – 1997.
2. Bar-Joseph U. Israel's National Security Doctrine. – London, 2013.
3. Biscop S. European Strategy in the 21st Century. – London, 2019.
4. Booth K. Security and Emancipation. – London, 1991.
5. Born H. Governance of the Security Sector in Democratic States. – Geneva : DCAF, 2018.
6. Born H., Caparini M. Democratic Control of Intelligence Services. – Geneva : DCAF, 2007.
7. Budget Report on Defence Expenditure in Ukraine (2014) [Electronic resource]. URL: <https://cost.ua/content/uploads/sites/2/2020/12/budget-report01092014-en.pdf> (дата звернення: 21.01.2026).
8. Buzan B. People, States and Fear. – London, 1991.
9. European Commission. Conditionality and Governance in Security Assistance to Ukraine. – Brussels, 2024. URL: <https://commission.europa.eu/> (дата звернення: 21.01.2026).
10. European Commission. Rule of Law and Security Sector Reform in Ukraine. – Brussels, 2024. URL: <https://commission.europa.eu/> (дата звернення: 21.01.2026).
11. European Commission. Security and Defence Engagement with Ukraine. – Brussels, 2024. URL: <https://commission.europa.eu/> (дата звернення: 21.01.2026).
12. European Commission. Ukraine Facility and Security Assistance Reports (2023–2025). – Brussels, 2025. URL: <https://commission.europa.eu/> (дата звернення: 21.01.2026).
13. European Commission. Ukraine Progress Report. – Brussels, 2024. URL: <https://commission.europa.eu/> (дата звернення: 21.01.2026).
14. European Union. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. – Brussels, 2016. URL: <https://eeas.europa.eu/> (дата звернення: 21.01.2026).
15. Feaver P. Armed Servants. – Harvard University Press, 2003.
16. Freedman L. Strategy: A History. – Oxford, 2013.
17. Giles K. Russia's Information War. – Rome : NATO Defense College, 2016.

18. Hoffman F. Hybrid Warfare and Challenges. – Washington, 2007.
19. Huntington S. The Soldier and the State. – Cambridge, 1957.
20. IISS. The Military Balance 2024. – London, 2024.
21. Inbar E. Israel's National Security. – Routledge, 2018.
22. Interfax-Ukraine. Defence and Security Developments in Ukraine [Electronic resource]. URL: <https://en.interfax.com.ua/news/general/241359.html> (дата звернення: 21.01.2026).
23. International Centre for Defence and Security. First on the Front Lines. – 2017. URL: <https://icds.ee/> (дата звернення: 21.01.2026).
24. Ishchenko V. Volunteers and the War in Ukraine // Journal of Civil Society. – 2018.
25. Ishchenko V. Volunteers and War Mobilization in Ukraine // Journal of Civil Society. – 2022.
26. Kaldor M. New and Old Wars. – Stanford University Press, 2012.
27. Kalyvas S. The Logic of Violence in Civil War. – Cambridge, 2006.
28. Kuzio T. Ukraine: Democratization, Corruption and the New Russian Imperialism. – Santa Barbara : Praeger, 2015.
29. Mearsheimer J. J. Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault // Foreign Affairs. – 2014.
30. Menon R., Rumer E. Conflict in Ukraine. – Cambridge : MIT Press, 2015.
31. Ministry of Defence of Ukraine. Defence Management Reform and Command Structure. – Kyiv, 2024. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2026).
32. Ministry of Finance of Ukraine. State Budget of Ukraine for 2025: Defence Expenditures URL: https://mof.gov.ua/en/news/verkhovna_rada_ukraini_priiniala_derzhbiudzhet_na_2025_rik_oboronu_kraini_bude_zabezpecheno-4897 (дата звернення: 21.01.2026).
33. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. Veterans Policy under Martial Law. – Kyiv, 2024.
34. National Institute for Strategic Studies. Ukraine's Defense Transformation under Wartime Conditions. – Kyiv, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2026).

35. National Institute for Strategic Studies. Ukraine's Security Sector Performance under Full-Scale War. – Kyiv, 2024. URL: <https://niss.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2026).
36. NATO. Comprehensive Approach Action Plan. – Brussels, 2011. URL: <https://www.nato.int/> (дата звернення: 21.01.2026).
37. NATO. Comprehensive Assistance Package for Ukraine. – Brussels, 2016. URL: <https://www.nato.int/> (дата звернення: 21.01.2026).
38. NATO. Defence Reform and Democratic Control. – Brussels, 2024. URL: <https://www.nato.int/> (дата звернення: 21.01.2026).
39. NATO. Democratic Control of Armed Forces. – Brussels : NATO, 2016. URL: <https://www.nato.int/> (дата звернення: 21.01.2026).
40. NATO. Interoperability and Defence Reform. – Brussels, 2023. URL: <https://www.nato.int/> (дата звернення: 21.01.2026).
41. NATO. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. – Lisbon, 2010. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68580.htm (дата звернення: 21.01.2026).
42. NATO. Strategic Foresight Analysis. – Brussels, 2023. URL: <https://www.nato.int/> (дата звернення: 21.01.2026).
43. Northouse P. Leadership: Theory and Practice. – Thousand Oaks : Sage, 2019.
44. Nye J. Presidential Leadership and National Security. – New York, 2011.
45. Nye J. Soft Power. – New York, 2004.
46. OECD. Integrity and Anti-Corruption in Defence and Security. – Paris : OECD Publishing, 2020. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
47. OECD. Measuring Security Sector Performance. – Paris, 2014. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
48. OECD. Motivation and Human Resource Management in the Public Sector. – Paris, 2019. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
49. OECD. Public Governance and Security Sector Reform. – Paris : OECD, 2018. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).

50. OECD. Public Governance in Crisis Conditions. – Paris, 2023. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
51. OECD. Security Sector Reform and Governance. – Paris, 2005. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
52. OECD. Security Sector Reform Handbook. – Paris, 2007. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
53. Pion-Berlin D. Civil-Military Relations in Times of War. – New York, 2016.
54. Plokhy S. The Gates of Europe: A History of Ukraine. – New York : Basic Books, 2017.
55. RAND Corporation. Security Sector Reform and Governance. – Santa Monica, 2019. URL: <https://www.rand.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
56. Schoemaker P. Scenario Planning. – New York : Free Press, 1995.
57. SIPRI. Military Expenditure and Sustainability. – Stockholm, 2024. URL: <https://www.sipri.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
58. SIPRI. Military Expenditure Database: Ukraine. – Stockholm : SIPRI, 2024. URL: <https://www.sipri.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
59. SIPRI. Military Personnel Policies in Prolonged Conflicts. – Stockholm, 2022. URL: <https://www.sipri.org/> (дата звернення: 21.01.2026).
60. Skocpol T. States and Social Revolutions. – Cambridge, 1979.
61. Transparency International. Defence & Security Anti-Corruption Index. – London, 2023.
62. Ukraine – Military expenditure (% of GDP) (SIPRI) // World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=UA> (дата звернення: 21.01.2026).
63. Ukraine to End Compulsory Military Service in 2013 [Electronic resource]. URL: <https://www.rferl.org/a/ukraine-end-compulsory-military-service/24812181.html> (дата звернення: 21.01.2026).
64. World Bank. Supporting Ambitious Policy Reforms in Ukraine [Electronic resource]. URL: <https://www.worldbank.org/en/results/2019/04/12/the-world-bank->

[group-and-ukraine-supporting-ambitious-policy-reforms-to-restore-sustainable-growth-and-strengthen-public-services](#) (дата звернення: 21.01.2026).

65. World Bank. Veterans Reintegration and Social Stability. – Washington, 2023.
66. Горбулін В. П. Національна безпека України: виклики та відповіді : монографія. – Київ : НІСД, 2017
67. Горбулін В. П. Національна безпека: уроки війни. – Київ : НІСД, 2024.
68. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. – Київ : НІСД, 2020
69. Горбулін В. Стратегічне управління національною безпекою України. – Київ, 2009.
70. Горбулін В. Стратегічні засади національної безпеки України. – Київ, 2010.
71. Ліпкан В. Національна безпека України. – Київ, 2009.
72. Міністерство оборони України. Біла книга. Збройні Сили України (2022–2024). – Київ : МОУ, 2024. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2026).
73. Міністерство фінансів України. Бюджет (офіційні матеріали, 2014–2025) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 21.01.2026).
74. Міністерство фінансів України. Бюджет України: видатки на безпеку і оборону у 2019–2020 роках : аналітичні матеріали. – Київ, 2021. URL: <https://mof.gov.ua/> (дата звернення: 21.01.2026).
75. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України щодо організації взаємодії з іншими компонентами Сил оборони та медіа в умовах воєнного стану (зміни 2022–2025). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785> (дата звернення: 21.01.2026).
76. Про введення в дію рішення РНБО України : Указ Президента України № 121/2021 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/121/2021> (дата звернення: 21.01.2026).
77. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 21.01.2026).

78. Про державне оборонне замовлення : Закон України від 03.03.1999 № 464-XIV // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14> (дата звернення: 21.01.2026).

79. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI// База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 21.01.2026).

80. Про затвердження Порядку формування ціни на продукцію, роботи, послуги оборонного призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2016 № 517. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2016-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2026).

81. Про зовнішню розвідку як інструмент державної політики та її завдання : офіційні пояснення (FAQ) Служби зовнішньої розвідки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15#Text> (дата звернення: 21.01.2026).

82. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 21.01.2026).

83. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 21.01.2026).

84. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20> (дата звернення: 21.01.2026).

85. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 21.01.2026).

86. Про основи національного спротиву : Закон України (редакція 2025 р.) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 21.01.2026).

87. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 21.01.2026).

88. Про рішення РНБО України від 08.06.2012 «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України : офіційна публікація. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390/2012/ed20120608#Text> (дата звернення: 21.01.2026).

89. Про рішення РНБО України від 02.09.2015 «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015> (дата звернення: 21.01.2026)

90. Про рішення РНБО України від 20.05.2016 «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016> (дата звернення: 21.01.2026).

91. Про розвідку : Закон України від 17.09.2020 № 912-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20> (дата звернення: 21.01.2026).

92. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22.03.2001 № 2331-III // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14> (дата звернення: 21.01.2026).

93. Про Службу безпеки і державне управління // The Security Sector Legislation of Ukraine. Third Edition – Center for Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2017.

94. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 21.01.2026).

95. Про функції Генерального штабу як центрального органу військового управління і планування оборони : офіційний вебсайт Міністерства оборони

України. URL: https://protocol.ua/ua/pro_oboronu_ukraini_stattya_11/ (дата звернення: 21.01.2026).

96. Резнікова О.О. Державна політика національної безпеки України. – Київ : НІСД, 2023.

97. Резнікова О.О. Політика національної безпеки України в умовах політичної турбулентності. – Київ : НІСД, 2020.

98. Резнікова О.О. Сектор безпеки і оборони України: інституційна трансформація. – Київ : НІСД, 2018.

99. Резнікова О.О. Сектор безпеки і оборони України: стратегічні трансформації. – Київ : НІСД, 2020.

100. Ситник Г. Національна безпека України. – Київ, 2012.

101. Смоляннюк В.Ф. Військова складова національної безпеки України. – Київ, 2007.

102. Смоляннюк В. Ф. Воєнна безпека України: концептуальні та інституційні засади : монографія. – Київ : НУОУ, 2019.

103. Смоляннюк В. Ф. Воєнна безпека України: концептуальні та інституційні засади. – Київ : НУОУ, 2019.

104. Смоляннюк В. Ф. Воєнна політика держави в умовах тривалої війни. – Київ : НУОУ, 2022.

105. Смоляннюк В. Ф. Державна воєнна політика України: еволюція та сучасні виклики. – Київ : НУОУ, 2021.

106. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 21.01.2026).

107. Фесенко В., Якубін О. Гібридна війна і безпекова політика України. – Київ, 2018.